

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم:	اقتصادي جغرافیه
څانګه:	اقتصاد او تجارت
مولف:	نورالله ابراهیمی
ژباړن:	خادم احمد حقیقی

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننگ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- خادم احمد حقیقی
- عبدالجمیل ممتاز

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول :

محمد جان علیرضایی

ګرافیک او ډیزاین:

محمد سلیم خان

چاپ کال:

۱۳۹۲ لمريز کال

تیراژ:

۳۰۰۰

چاپ ځل:

لومړی

وېب پاڼه:

www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک:

info@dmtvet.gov.af

کډ ISBN

۹۷۸۹۹۳۶۳۰۰۵۲۱

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ور سره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل څلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر
دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاوېدان
وايو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزير پېغام

گرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغږې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري مټې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسیدو لارې چارې طی کوي او د یوه نیکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي. انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انساني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انسان نقش، د خپل ژوند د چاپیریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هیڅ حالت کې نه نفی کېږي او نه هم منقطع کېږي. په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چاپکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ستر او سپیڅلي هدف ته د رسیدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنګي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تک لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپیڅلو احکامو څخه الهام اخیستی، نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یوازې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ گران زده کوونکي، محصلان، درانه استادان او مربیون باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نیکمرغه افغانستان ارمان، یوازې او یوازې د دوی په پیاوړو مټو، وینښ احساس او نه ستړي کیدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کیدای شي په ډیرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه شي.

د دې نصاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سمونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرستو څخه د زړه له کومي مننه کوم. له درنو او پیاوړو استادانو څخه رجماندانه هیله کوم چې د دې نصاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي. د نیکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویارمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

پاڼې	سرلیکونه	څپرکي
۸-۱	د افغانستان اقتصادي جغرافیه	لومړی
۲۰-۹	په افغانستان کې کرڼه	دویم
۲۸-۲۱	د افغانستان کانونه	درېیم
۳۸-۲۹	د افغانستان صنایع	څلورم
۵۴-۳۹	په افغانستان کې سوداګري او مواصلات	پنځم
۶۴-۵۵	د نړۍ مهم بندرونه	شپږم
۶۵	سرچینې او اخیستنې	
۶۶	د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام	

مقدمه:

د افغانستان لرغونی هېواد د اسيا په مرکزي سيمه کې د خپل مناسب جغرافيايي موقعيت، اقليمي مساعدتوب او نورو طبيعي شرايطو له مخې د انساني ژوندانه او ورسې د پوهې او بشري فرهنگ د غوړېدا لپاره مناسبې زمينې برابره کړې دي او په دې توگه په نړۍ کې د دې سيمې د اقتصاد او سياست په تاريخ کې د پام وړ ونډه ادا کړې ده. تاريخي شواهد څرگندوي، چې ان په اوسني عصر کې هم د دغه هېواد يو زيات شمېر وگړي، په سمسورو درو او رغو کې ژوند کوي او وخت ناوخت د خپلې تفريح په موخه پر ښکار هم لاس پورې کوي.

همدا خلک بيا په کرنيزو چارو پيل کوي او د ډېر وخت لپاره د هېواد د بېلابېلو کرنيزو توکو د توليد او صادرولو په برخه کې د پام وړ ونډه پر غاړه لرلې ده.

دغه هېواد د نړيوالې سوداگرۍ له پراختيا سره د مدنيت د لويو مرکزونو لکه هند، چين او نژدې ختيځ په منځ کې د خپل جغرافيايي موقعيت له مخې، بيا هم حساسه سوداگريزه او سوق الجيشي ارزښت لري؛ د هېواد په بېلابېلو سيمو کې د ښاري لويو مرکزونو رامنځته کېدل او پراختيا له همدې ډول ترانزيتي سوداگرۍ سره تړاو لري.

افغانستان د خپل مناسب موقعيت، مساعد اقليم، لوړو غرونو، شنو درو، خپاندو سيندونو او د نباتاتو او څارويو د بېلابېلو نسلونو په درلودلو سره، له ډېرو لرغونو مودو راهيسې د بشري استوگنې او فعاليتونو پر سيمه بدل شوی دی. له همدې امله دغه هېواد د نورو اسيايي هېوادونو په څېر ډېره تاريخي مخينه لري او د بشري تمدنونو له اړخه د پام وړ سيمه بلل کېږي. پر دې بنسټ، د افغانستان د ټولو وگړو په ځانگړني توگه د محصلينو لپاره د ټولو پدېدو له پېژندنې سره د اقتصادي جغرافيايي مطالعه يو اړين امر بلل کېږي په دې توگه هڅه شوې، چې په دغه کتاب کې په ځانگړې توگه د سوداگرۍ اقتصاد په څانگه کې د ادارې او حسابدارۍ د انستيتوت د محصلينو د عمومي اړتياوو له مخې، زيات اقتصادي موضوعات په پام کې ونيول شي.

د کتاب ټوليزه موخه:

د افغانستان د اقتصادي جغرافيايي د موضوعاتو او مفاهيمو په اړه د لازمو
معلوماتو تر لاسه کول

د افغانستان اقتصادي جغرافيه

ټوليزه موخه:

د جغرافيه د کلمې، د افغانستان د جغرافيه، اقتصادي ارزښت، طبيعي منابعو او په افغانستان کې ترې دگټې اخيستلو د څرنگوالي او استحصال په اړه درک او پوهېدل.

- د زده کړې موخې: ددغه څپرکي په پای کې له محصلينو نه تمه کېږي چې:
- د طبيعي منابعو د اقتصادي ارزښت په اړه معلومات تر لاسه کړي.
  - د افغانستان د جغرافيه په اړه ټوليز معلومات تر لاسه کړي.
  - د هېواد د کانونو په اړه معلومات تر لاسه کړي.
  - په هېواد کې له کاني توکو څخه د گټې اخيستني پر څرنگوالي وپوهېږي.

د جغرافيه اصطلاحي معنا او مفهوم ته يوه کتنه

د جغرافيه د کلمې معنا، مفهوم او رېشه: جغرافيه په ار کې يوناني کلمه ده او د (جزوگرافيا) په بڼه راغلې، په عربي ژبه کې د (الجغرافيه) په بڼه کارول شوې؛ په پښتو ژبه کې د جغرافيه د کلمې دواړه بڼې متداولې او په يوه معنا راغلي دي.

۱- Geo مختاړی دی، چې د (ځمکې) يا خاورې په معنا کارول شوی او کله کله د جغرافيه معنا هم افاده کوي.

۲- Graphy وروستاړی دی. چې د هنر، پوهې، شرحه ورکولو، نندارې ته وړاندې کولو او د علم او پوهې د لنډيز په معناوو کارول شوی. پر دې بنسټ، د دغې کلمې معنا هغه (فن يا علم) دی، چې په ټوليزه توگه د ځمکې د حالاتو په اړه د بحث معنا ترې اخيستل کېږي.

د جغرافیه تعریف: جغرافیه له هغه علم څخه عبارت ده، چې موږ د ځمکې له شکل او هغو لاملونو سره آشنا کوي، چې د ځمکې د حالاتو په بدلونونو او تغیراتو کې ونډه لري.

د افغانستان جغرافیه

د افغانستان اسلامي هېواد، چې د اسیا په زړه کې موقعیت لري، په ټولیزه توګه په وچه پورې تړلی او یو غرنی هېواد دی. دغه هېواد په شمالي نیمه کره او ختیځه نیمه کره کې د منځنۍ اسیا په محدوده کې موقعیت لري. د دغه هېواد مساحت په بېلابېلو منابعو کې له ۶۲۰ تر ۷۰۰ زرو کیلومترو پورې ذکر شوی دی.

له دې ټولو سره سره، ۶۵۲۲۲۵ کیلو متره مربع مساحت لري، چې د نړۍ څلوېښتم هېواد ګڼل کېږي. د افغانستان پولې ۵۸۰۰ کیلومترو ته رسېږي، چې په شمال کې ۲۳۸۳ کیلو متره له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان هېوادونو؛ په ختیځ او سویل کې ۲۲۴۰ کیلومتره د پاکستان له اسلامي جمهوري هېواد سره، په شمال ختیځه برخه کې د ۳۷ کیلومترو په واټن د واخان تنګي له لارې د چین له هېواد سره او په لویدیځ کې له ۵۵ تر ۹۳۰ کیلومتره پورې د ایران له هېواد سره ګډې پولې لري.

افغانستان چې په وچه پورې تړلی او یو غرنی هېواد دی، د هندوکش په څېر لوړ غرونه لري، چې په لوړو څوکو کې یې هم په ژمي او هم په دوې کې واوره پرته وي. د هندوکش د غرونو په منځ کې ډېرې ژورې او سمسورې درې شته، چې د ښې هوا په درلودلو سره د څارویو د روزنې او د میوو د تولید لپاره مناسب چاپیریال ګڼل کېږي.

افغانستان د افراط او تفریط ځمکه ده، دغه هېواد د اسمانڅکو غرونو، ژورو درو، پسرلنیو بارانونو، وچ او گرم دوې، ډېر سور ژمي، د ټول کال په بهیر کې پر واورو پوښل شویو ارتفاعاتو او لوړو، ټیټو او گرمو سطحو په درلودلو سره، د دغې سیمې د وګړو په ټولنیز ژوندانه کې د افراط او تفریط لپاره زمينه برابره کړې ده.

افغانستان د تاریخ په بهیر کې پر هند د بریدونو معبر پاتې شوی، زیاترو جنګیالیو امیرانو او امپراتورانو لکه مقدوني سکندر، محمود غزنوي، گورګاني تیمور او نادر افشار د همدې هېواد د درو او غرو له لوړو او ژورو څخه په تېرېدو سره ځانونه د هند لویې وچې ته رسولې. همدارنګه افغانستان د ورېښمو د کاروانونو د تګ راتګ د لارې په توګه پاتې شوی، چې له همدې لارې به کاروانونو له کندهاره هندوستان ته او له بلخ څخه چین ته تګ راتګ درلود.

د اقتصادي جغرافيه مبادي:

دغه علم د انساني جغرافيه يوه څانگه ده، چې له بېلابېلو توليداتو، وېشنو او لگښتونو څخه بحث کوي. بايد څرگنده کړو، چې دغه علم له هغو بحثونو سره کره توپير لري، چې په اقتصاد علم کې ترې بحث کېږي؛ ځکه د اقتصاد علم په ټوليزه توگه د لگښت د څرنګوالي په تړاو انساني هڅې، د اقتصادي پدېدو ترمنځ اړيکې او په پای کې د دغه علم تيوري او فلسفه څېږي. په داسې حال کې چې اقتصادي جغرافيه د نړۍ په بېلابېلو سيمو کې د توليد، وېش او لگښت په تړاو د انساني هڅو د پايلو په اړه معلومات وړاندې کوي.

په بل عبارت؛ اقتصادي جغرافيه کوم کتاب نه دی، چې پکې له اقتصادي تيوريو او نظريو څخه بحث وشي، بلکې د مشاهداتو او ملاحظاتو کتاب دی. هغه ملاحظات چې د اقليم او نورو جغرافيايي لاملونو او د اقليمي ځانګړتياوو پېژندنه او پر کرنيزو محصولاتو د څارويو پر روزنې اغېزې؛ لکه د اوبو او خاورې په شان د طبيعي منابعو پېژندنه او د کرنيزو صنعتي او طبيعي منابعو د محصولاتو لارې، مواصلات او ترانسپورت او د سون قوې د توليد لپاره د نفتي توکو او اوبه پېژندنه په خپله غېږه کې را نغاړي.. همدارنگه په اقتصادي جغرافيه کې د انسانانو شتون بايد له پامه و نه غورځوو. د دولتونو شتون او سياسي پرېکړې يکې د اقتصادي او ټولنيزو تغيراتو له اصلي لاملونو څخه گڼل کېږي، چې دغه دخالتونه او لاسوهنې د توليداتو په کچه، د لېږدونې پر سطحه او له ځمکې او طبيعي منابعو څخه د گټې اخيستنې پر څرنګوالي زياتې اغېزې لري.

دلته اقتصادي جغرافيه په لاندې توگه تعريف شوېده: اقتصادي جغرافيه هغه علم دی، چې له ټولو بېلابېلو موضوعاتو څخه بحث کوي او تر ځمکې لاندې منابع، توليد شوي توکي، د ځمکې پر مخ انساني تړاوونه او اړيکې، توليد، لگښت او د توليد ډولونه تر څېړنې لاندې نيسي.

له هغه ځايه چې اقتصادي جغرافيه د ټولنيزو علومو يوه څانگه ده، نو له نورو جغرافيو سره هم تړاو لري. موږ کولی شو، له فزيکي جغرافيه چې له کایناتو سره د انسانانو اړيکې ټينګوي، سياسي جغرافيه چې د يوه هېواد برخليک تر څېړنې لاندې نيسي، بشري جغرافيه چې د هېواد له وگړو سره د يوه انسان اړيکې څېږي، صنعتي جغرافيه چې له کانونو سره مستقيمه اړيکه لري او کرنيزه جغرافيه چې د يوه هېواد کرنې تر خپل پوښښ لاندې راولي، د بېلګې په توگه يې نومونه واخلو.

په پای کې باید د دې یادونه هم وکړو، چې په اقتصادي جغرافیه کې د چاپیریال مساحت، د تولید کچه او د انسانانو د اقتصادي کړنو د خومره والي او څرنګوالي لاملونه، د یوې تصدۍ لپاره د اصلي وسایلو په توګه په پام کې نیول کېږي. په لنډه توګه ویلی شو، چې اقتصادي جغرافیه څلور عمده څانګې لري، چې په لاندې توګه دي:

۱- صنعتي جغرافیه.

۲- د لارو او ارتباطاتو (د مواصلاتو) جغرافیه.

۳- د مبادلاتو او سوداګرۍ جغرافیه.

۴- کرنیزه جغرافیه.

د یوه هېواد اقتصادي ځواک:

د یوه هېواد طبیعي زېرمې او سرچینې، د هغه هېواد د ملي او اقتصادي ځواک بنسټ جوړوي. خو باید هېره نه کړو؛ هغه طبیعي منابع، چې تر ځمکې لاندې شتون لري او ګټې اخیستنې ته نه وي وړاندې شوي په هېڅ ډول نه شي کولی، چې په خپل ذات د یوه هېواد د پرمختګ او پرمختیا ضامن وګرځي. مګر تر څو چې وګړي یې په خپله د خپل هېواد د طبیعي منابعو په اړه بشپړ معلومات ولري او په رالیستلو سره یې ګټې اخیستنې ته وړاندې کړي.

په دې توګه د هر هېواد په اقتصادي غوړېدا او پرمختیا کې انساني ځواک تر بل هرڅه زیات ارزښت لري. دې ته په پام سره ویلی شو، چې زیاتره هېوادونه کرنیزې ځمکې لري، خو په عمل کې یوازې په څو محدودو هېوادونو کې کرنې پرمختګ کړی او د اقتصادي ځواک بنسټ یې ایښی دی. په دې توګه یې د صنایعو په ځانګړي ډول د غذايي صنایعو او نساجي صنایعو د پرمختیا لپاره یې وړ او مناسبې زمينې برابرې کړي دي.

دا په بشپړه توګه جوتنه ده، چې په اوسنۍ نړۍ کې شتمنۍ د قدرت یو ډول دی او یا دا چې په اسانۍ سره کېدای شي، په قدرت باندې بدل شي. په دې توګه شتمن هېوادونه لکه هغه هېوادونه، چې زیات وګړي لري او یا له پریمانو طبیعي منابعو څخه برخمن دي، د هغو هېوادونو په پرتله چې له یادو منابعو څخه بې برخې دي، ځواکمن ګیل کېږي. خو دا هم باید په یاد ولرو، چې دولتي شتمني، طبیعي منابع او ناخالص عایدات لرل، نه شو کولی په شتمنیو وشمېرو.

د یوه هېواد د ملي او اقتصادي ځواک د غوړېدا او پرمختیا عمده لاملونه په لاندې توګه دي:

- ۱- ماهر او نوښتگر انساني ځواک.
- ۲- توليدي ظرفيت.
- ۳- صنايع
- ۴- کرنه.
- ۵- ارتباطي او د تگ راتگ لارې.

ماهر او نوښتگر انساني ځواک:

په اقتصادي جغرافيه کې ماهر او نوښتگر انساني ځواک، د ملي ځواک لپاره زمينې برابروي. په دې کې شک نشته، چې د يوه دولت تر ټولو مهمه شتمني، انساني ځواک او انساني منابع دي.

د کانونو راسپړل او رايستنه او په ثروت باندې يې بدلول، په مستقيمه توگه د يوه هېواد د انساني ځواک د وړتياوو، مهارتونو او پوهې له کچې سره تړاو لري. که يو هېواد له دغه اړخه کمزوری وي، نو د خپلو طبيعي منابعو د را ايستلو او گټې اخيستلو لپاره، د نورو هېوادونو انساني ځواک ته اړ کېږي، چې دا لړۍ په خپله په دغه هېواد کې، د يو شمېر ځواکمنو هېوادونو او دولتونو سياليو ته لاره اواروي. د بېلگې په توگه، د نړۍ له نفت لرونکو هېوادونو څخه، د فارس خليج د سويل عربي هېوادونو، د نفتو او گازو بډايې زېرمې نه يوازې د يادو هېوادونو د اقتصادي ځواکمنتيا لامل نه دی گرځېدلی، بلکې په ياده سيمه کې د نورو ځواکمنو هېوادونو د تلپاتو سياليو لپاره يې مناسبې زمينې برابرې کړې دي؛ له بلې خوا يو شمېر نور هېوادونه، چې بيا د طبيعي زېرمو له درلودلو څخه بې برخې دي، د مجرب انساني ځواک او د نويو تخنيکي مهارتونو په درلودلو سره پر دې توانېدلي چې، له هغو معدني موادو څخه په گټه اخيستني سره، چې له نورو هېوادونو څخه يې واردوي خپل اقتصادي ځواک لوړ کړي؛ لکه د زياترو اروپايي هېوادونو په شان.

توليدي ظرفيت: د دې لپاره چې يو هېواد ځواکمن وي، اړينه ده چې توليدي ظرفيت يې په هغې کچه وي، چې نه يوازې خپلې کورنيزې اړتياوې پرې پوره کړي، بلکې نور اضافي توليد هم ولري، څو د سولې پرمهال ترې گټه واخلي. له همدې امله ده، چې د نړۍ زياتره صنعتي هېوادونه، نفتي مواد زېرمه کوي.

صنايع: د هغو عمده لاملونو په پام کې نيولو سره، چې د اراضي جوړښت او بڼې او تر ځمکې لاندې منابعو (معدني موادو) په گډون، مهمې کرنيزې او حيواني منابع، د ځنګلونو

شتون، د کافي اوبو موجودیت، د اقلیم او هوا سمون (توافق) او د بشري ځواک شتون په خپله غږه کې را نغاړي، ټول د صنایعو په غوړیدا او پراختیا کې ارزښتناکه ونډه لري. په دې توګه، کله چې د پورتنیو لاملونو په پام کې نیولو سره د افغانستان شرایط تر څېړنې لاندې ونيول شي، ویلي شو چې زموږ هېواد د صنعتي کېدو لپاره ډېرې ښې زمينې شته.

اوسمهال په هېواد او نړۍ کې منابع په دوو بڼو وجود مومي او همدارنګه په هېواد کې د صنایعو د ارزښت او اهمیت په اړه باید ووايو، چې زیاتره منابع استراتیژیک اهمیت لري، چې هر هېواد په لرلو سره یې کولی شي، پر نورو هېوادونو باندې خپل سیاست تحمیل کړي. لکه څرنګه چې تاسې پوهېږئ، څو لسيزې وړاندې د وسپنې د ویلې کېدو، د وسپنې تصفیه، بیړۍ جوړول، فولاد جوړول، پوځي او برېښنايي منابع له ترټولو مهمو صنایعو څخه ګڼل کېدل، چې د سیاسي او اقتصادي اهمیت درلودونکي هم وو، خو نن ورځ د علم او ټکنالوژۍ په برخه کې د هغو لویو او چټکو بدلونونو په پایله کې، چې په دې وروستیو کې رامنځ ته شوي، نور د فولاد جوړونې او د وسپنې ویلي کولو صنایع نه یوازې د ستراتیژیکو صنایعو په ډله کې نه شمېرل کېږي، بلکې د چاپیریال د ککړوالي د اغېزو له امله، اوسمهال صنعتي هېوادونه دې ته چمتو دي، چې دغه صنایع د وسپنې ویلي کول او فولاد جوړول کوچنیو دولتونو ته وسپاري.

کرنه: په نړۍ کې هېڅ هېواد نه شي کولی، چې د هېواد په دننه له خپلو ټولو کرنیزو محصولاتو څخه د خپلو صنایعو لپاره اومه توکي برابر کړي، هر هېواد چې په هره بڼه او هره کچه وي، له نورو هېوادونو سره سوداګریزې اړیکې لري او د دغو اړیکو بنسټ هغه اړتیا ده، چې ولسونه د توکو د راکړې ورکړې په برخه کې یې یو بل ته لري. همدارنګه باید ووايو، چې کرنه د یوه هېواد په پرمختګ او غوړېدا کې یو مهم رکن بلل کېږي؛ په ځانګړې توګه، کرنه د یو هېواد د اقتصادي کېدو او صنعتي کېدو پیلامه جوړوي. په هغه وخت کې، چې د یوه هېواد کرنې ته جدي او ځانګړې پاملرنه و نه شي، نو د پرمختګ او پرمختیا هیله یې هم یو خوب دی او بس.

ترانسپورتي مواصلاتي لارې: مواصلاتي لارې هم د یوه هېواد د پرمختګ له مهمو او عمدو لاملونو څخه ګڼل کېږي؛ ځکه مواصلاتي لارې د یو هېواد پرمختیایي، اقتصادي، ټولنيزې او په پای کې سیاسي زیربناوې جوړوي. په یوه هېواد کې د مواصلاتي لارو پراختیا او پرمختیا زیات اهمیت لري؛ ځکه د مواصلاتي کرښو له شتون پرته د یو هېواد د صنعت پرمختیا ناشوني ده.

د لومړي څپرکي لنډيز

د اقتصادي جغرافيه مبادي: د افغانستان اقتصادي جغرافيه د انساني جغرافيه يوه څانگه ده، چې له بېلابېلو توليدونو، وېشنو او لگښتونو څخه بحث کوي؛ بايد يادونه وکړو، چې اقتصادي جغرافيه، د اقليمي مشاهداتو او کتنو او نورو جغرافيو لاملونو په نسبت، د طبيعي سرچينو لکه اوبه، خاوره، ځنگل، لوړو ځمکو، کانونو پېرندل دي او همدارنگه اقليمي ځانگړتياوو او پر کرنيزو محصولاتو او د څارويو پر روزنې باندې دهغو د اغيزو پېژندگلوۍ ده.

اقتصادي جغرافيه څلور مهمې څانگې لري، چې په لاندې توگه ترې يادونه کېږي:

۱- کرنيزه جغرافيه.

۲- صنعتي جغرافيه.

۳- د ارتباطاتو جغرافيه.

۴- د سوداگريزو مبادلاتو جغرافيه.

اقتصادي ځواک: طبيعي منابع د يوه هېواد اقتصادي ملي ځواک جوړوي، خو د يادونې وړ ده، هغه منابع او طبيعي سرچينې او ثروت، چې تر ځمکې لاندې او گټې اخيستې نه نه وي وړاندې شوي، په خپل ذات کې، يو اقتصادي ځواک نه گڼل کېږي.

که چېرې خلک د خپلو طبيعي سرچينو په اړه معلومات ولري، کولی شي، په رايستلو او گټه اخيستلو يې لاس پورې کړي. لنډه دا چې هغه عمده لاملونه چې کولی شي، يو هېواد ملي او اقتصادي ځواک ته ورسوي، په لاندې توگه دي:

۱- ماهر او نوښتگر انساني ځواک.

۲- توليدي ظرفيت

۳- صنايع

۴- کرڼه

۵- ارتباطي او مواصلايي لارې

د لومړي څپرکي پوښتنې:

۱. د اقتصادي جغرافيه مبادي تعريف کړئ؟
۲. اقتصادي جغرافيه له کومو مهمو څانگو څخه جوړه شوې، نومونه يې واخلي؟
۳. اقتصادي جغرافيه تعريف کړئ؟
۴. يو هېواد څه وخت کولی شي، خپل اقتصادي او ملي ځواک ته ورسېږي؟
۵. د يوه هېواد په اقتصادي وده کې انساني نوښتگر ځواک، څه رول لري؟
۶. توليدي ظرفيت د يوه هېواد په وده او پرمختگ کې څه رول لري؟
۷. د يو هېواد د صنايعو، کرنې او اقتصادي ودې په اړه خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۸. آیا مواصلاتي او ارتباطي لارې د يو هېواد په صنعتي کيدو کې کوم اغيز لري او کنه، خپل توضيحات وړاندې کړئ؟

په افغانستان کې کرنه

ټوليزه موخه:

د افغانستان په اقتصاد کې د کرنې ونډه

- د زده کړې موخې: زده کوونکي د دغه څپرکي په پای ته رسولو سره، کولی شي چې:
- د افغانستان په پرمختيا کې د کرنې ارزښت توضیح کړي.
  - هغه عمده نباتات، چې د خلکو د تغذیې په تړاو اهمیت لري، تشریح کړي.
  - هغه نباتات او نورې کرنیزې منابع، چې په صادراتو کې ترې ګټه اخیستل کېږي، توضیح کړي.

په افغانستان کې کرنه

افغانستان یو کرنیز هېواد دی، که چېرې د افغانستان تېر او اوسني اقتصادي وضعیت ته کتنه وشي، لېدل کېږي چې همدغه سکتور زموږ د هېواد د اقتصاد بنسټ جوړوي. لکه څرنګه چې ښکاره ده، زموږ د هېواد زیاتر عایدات د کرنې له لارې ترلاسه کېږي. د افغانستان ۸۵ سلنه وګړي پر کرنیزو چارو باندې بوخت دي. همدارنګه د افغانستان د ټولو کروندګرو له جملې څخه، ۸۳ سلنه یې د غلو دانو، حبوباتو او میوو د بېلابېلو ډولونو پر کرلو بوخت دي. ۱۰ سلنه نور کوچیان دي، چې د څارویو د روزنې دنده پرمخ بیايي او پاتې ۷ سلنه نور، پر نورو کرنیزو چارو باندې لګيا دي. بزګران د خوراکي توکو د تولید ترڅنګ، د هېواد د صنایعو په ځانګړې توګه د نخي او وړیو نساجی، نباتي غوړي، شکرې، خرمن، وړی، د قره قل پوستکو او داسې نورو برخو کې د اړتیا وړ اومه صنعتي توکي برابروي.

تردې اخوا يو شمېر کسان د کرنيزو توکو پر سوداگرۍ او ترانسپورټ باندې هم بوخت دي. له دې امله ويلی شو، چې پخوا او اوسمهال، د هېواد اقتصاد د کرنې له بډايو منابعو سره تړاو لري او اټکل کېږي، د هېواد ډېری وگړي به د خپل ژوندانه چارې د زياتو کلونو لپاره د کرنيزو توليداتو په مرسته سمبال کړي. دې ته په پام سره، چې د هېواد د اقتصادي فعاليتونو په پرمخ بيولو کې، د کرنې برخه ډېره کره او بنسټيزه ده، خو کره په افغانستان کې تر اوسه پورې په لومړنيو بنو ترسره کېږي. يوازې په ځينو محدودو سيمو کې له نويو کرنيزو وسايلو او تخنيک، اصلاح شويو تخمونو او کيمياوي سرې څخه گټه اخيستل کېږي. په داسې حال کې، چې د افغانستان په لر او بر کې د اوبو د کمښت له امله هر کال نژدې ۷۰ سلنه کرنيزې ځمکې بې کرکېلې پاتې کېږي. په ټوليزه توگه بايد ووايو، چې د افغانستان ۷،۹ ميليونه هکتاره ځمکه، چې د هېواد ۱۲ سلنه خاوره جوړوي، تر کرنې لاندې ده. له دې جملې څخه ۵،۳ ميليونه هکتاره يې د اوبو لگولو اسانتياوې لري، خو د کال په بهير کې يوازې ۲،۶ ميليون هکتاره يې د اوبو له نعمت څخه برخمنه کېږي. له هغه ځايه، چې د هېواد په زياترو سيمو کې د اوبو لگولو سيستمونه په غيرفني او غير علمي توگه چمتو شوي، نو له دې امله د هېواد په زياترو سيمو کې د اوبو کمښت محسوسېږي.

بزگران د خپلو کرل شويو توکو د خړوبولو لپاره د سيندونو، کاريزونو او څاه گانو له اوبو څخه کار اخلي، چې په هېڅ ډول د اوبو ياده اندازه، د هېواد د کرنې لپاره کافي نه ده. بايد ووايو په ټولو سيمو او ټولو برخو کې لا تر دې زيات د اوبو شتون ته اړتيا ده؛ په ځانگړې توگه هغه مهال، چې نبات د ودې او حاصل ورکولو په حال کې وي.

په افغانستان کې د ورښت کچه هم ټيټه ده؛ په ځينو سيمو کې خو تر ډېره بريده کفايت نه کوي سر بېره پردې د وگړو ډېرښت او د خلکو د ژوند د کچې لوړېدل، دا اړتيا رامنځ ته کوي، څو د کرنې په وضعيت کې کوټلي تغييرات او بدلونونه رامنځ ته شي او د کرنيزو توکو په کيفيت او کميت کې هم د پام وړ ښه والی رامنځته شي، څو دغه لړۍ وکولی شي، زموږ د خلکو د ژوندانه موجودو او راتلونکو اړتياوو ته په ښه توگه ځواب ووايي. په دې توگه، د افغانستان دولت له ډېرې مودې راهيسې دغه حالت ته خپل پام اړولی، څو د کرنيزو او اوبو لگولو د پروژو په جوړولو، د کيمياوي سرې په کارولو او د کرنې په برخه کې له نويو تخنيکي وسايلو او ماشينونو څخه په گټې اخيستني سره وکولی شي، د هېواد د کرنې په ډگر کې د پام وړ بدلونونه او پرمختگونه رامنځ ته کړي او په دې توگه د هېواد د کرنيزو توکو د توليداتو په کچه کې هم د پام وړ زياتوالی راشي.

عمده کرنیز نباتات

عمده کرنیز نباتات له غنمو او وریجو څخه عبارت دي. په افغانستان کې غنم له مهمو کرنیزو توکو څخه شمېرل کېږي. غنم تر ټولو پخوانی نباتي توکی دی، چې بشر له ډېرو پخوا زمانو ورسره بلدتیا لري. په ټولیزه توګه، د دغه نبات د ودې لپاره، د ځمکې د کرې منځني عرض البلدونه زیات مساعد دي. لکه څرنګه، چې افغانستان هم له جغرافیایي پلوه، په همدغه منځني عرض البلد کې موقعیت لري، نو په دې هیواد کې د غنمو کرل له ډېرو پخوا زمانو راهیسې رواج لري او د افغانستان د خلکو بنسټیز خواړه جوړوي. غنم د افغانستان په بېلابېلو ارتفاعاتو کې وده کوي. په دې توګه، له ۳۰۰ تر ۳۵۰ متره لوړوالي پورې کرل کېږي او تولید یې امکان لري. همدارنګه د افغانستان کرنیزې ځمکې له ۵۰ تر ۶۰ سلنې پورې د غنمو د کرکيلې او استحصال لپاره ځانګړي شوي دي. که د غنمو اراضي د نورو غلو له اراضي سره پرتله کړو، د غنمو کرل به ۶۵ سلنه ځمکه په خپله غېږه کې راوڅاري. لکه څرنګه، چې تر بېلابېلو شرایطو لاندې د افغانستان په زیاترو سیمو کې د غنمو کرل شوني دي، نو له دې امله د افغانستان په مختلفو سیمو کې د غنمو بېلابېل ډولونه، چې تراوسه پورې یې سل ډوله تشخیص او چمتو شوي، وده کوي. له همدې امله ده، چې افغانستان د نړۍ د نورو هېوادونو په منځ کې، د غنمو د ډولونو د لرلو له پلوه، د پام وړ ځای لري. په افغانستان کې د غنمو د کرلو په موخه، د کرنې له دوو ډولونو څخه کار اخیستل کېږي، یو پسرلني غنم او بل د مني غنم، چې د نرمو غنمو او کلکو غنمو په نامه هم یادېږي.

د کلکو غنمو ډولونه ټول د پسرلني غنمو له ډول څخه دي او حاصلات یې د نورو په نسبت لږ دي؛ د دې پر خلاف، د مني غنم نرم خاصیت لري او حاصل یې هم د نورو په نسبت زیات وي. د غنمو دغه دواړه ډولونه د افغانستان په ټولو سیمو کې وده کوي. په ټولیزه توګه، د پسرلني غنمو ډولونه او بې دي او د خزاني للمي وي.

د افغانستان د سویل ختیځو سیمو طبیعي شرایط، د کلکو پسرلنيو غنمو د ودې لپاره، ډېر برابر دي او د مني غنم د هېواد په شمال لویدیځو او سویل لویدیځو سیمو کې زیات کرل کېږي. په دې توګه، د هېواد یو شمېر ولایتونه، لکه کندز، تخار، سمنګان، بلخ، جوزجان، فاریاب، بادغیس، هرات، فراه، نیمروز، هلمند، ارزګان او کندز د خزاني غنمو لپاره کرنیزه اراضي ده، خو په کابل، لوګر، میدان وردګ، پروان او کاپیسا ولایتونو کې د کلکو غنمو ډولونه ښه ډېر حاصل ورکوي.

کندز، تخار او سمنګان ولایتونه د غنمو د کرکيلې له پلوه د افغانستان له ترټولو حاصل

ورکونکو سیمو څخه بلل کېږي. زیاتر تولید شوي غنم یعنې له تولید شویو غنمو څخه دوو پر دريو برخه یې په تولیدي مرکزونو کې مصرفېږي او یو پر درې پاته برخه یې هر کال په داخلي بازارونو کې خرڅلاو ته وړاندې کېږي.

وریجې: وریجې، چې د هېواد له مهمو غلو څخه گنل کېږي، تر غنمو وروسته زیات مصرف لري. وریجه په هغو سیمو کې کرل کېږي، چې کافي تود اقلیم ولري. وریجې هم د سیمو د اقلیم په پام کې نیولو سره، بېلابېل ډولونه لري، خو دوه عمده ډولونه یې، لکه مهینه او غټه وریجه، چې د جنسیت، خوند او د کرکيلې د سیمې له پلوه، له یو بل سره توپیر لري، په افغانستان کې زیات شهرت لري او د هېواد په ټولو سیمو کې خلک ورسره اشنا دي. د ختیځ درې ولایتونه لکه لغمان، کونړ او ننگرهار د وریجو د کرکيلې او په زیاته پیمانه یې د تولیدولو له پلوه د زیات اهمیت وړ دي. خو په شمال کې د کندز، تخار او بغلان ولایتونه د مهینو وریجو د درلودلو له پلوه زیات شهرت لري. باید ووايو، چې د دغو شپږو ولایتونو تولیدات، د هېواد په ټولو سیمو کې په مصرف رسېږي؛ همدارنگه له پاکستان څخه هم یوه اندازه د مهینې وریجې هېواد ته راواردېږي. افغانستان د وریجو د تولیداتو له پلوه پر ځان بسیا نه دی، که څه هم په دې وروستیو کې په هرات، میدان وردگ، لوگر او پکتیا ولایتونو کې هم د وریجو کرکيلې رواج موندلی، خو د پورتنیو یادو سیمو په پرتله اهمیت نه لري.

غټې وریجې په میدان وردگ، لوگر، بغلان او تخار ولایتونو کې هم تولیدېږي. د وردگو ولایت غټه وریجه د خوند او ډول له پلوه لومړۍ درجه مقام خپل کړی، خو د مهینو وریجو په پرتله د غټو وریجو مصرف ډېر لږ دی.

په ټولیزه توګه، په افغانستان کې د وریجو کرل، د غوايي په میاشت کې پیل او د غبرګولي میاشتې تر نیمایي پورې دوام کوي. د وریجو د محصولاتو اندازه او کیفیت تر ډېره بریده د سیمې له اقلیم او د خاورې له څرنګوالي سره تړاو لري.

د وریجو حاصل اخیستننه هم، په بېلابېلو سیمو کې مختلفه ده، خو د وریجو تولیدات د وږي له میاشتې تر تلې پورې دوام کوي.

د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې د وریجو کرکيلې او تولیدات په پخوانۍ او ابتدایي بڼې تر سره کېږي. له پخوا راهیسې د وریجو د کرکيلې او تولیداتو په برخه کې د پام وړ پرمختیا نه ده رامنځته شوې. خو په دې وروستیو کې، چې د نړیوالې ټولنې پام افغانستان ته اوښتی او په دې توګه کرنې ته د دولت پاملرنه هم زیاته شوې، نو د کرنې په برخه کې د پام وړ بدلونونه او تغییرات تر سترګو کېږي؛ دولت د امکان تر حده هڅه کوي، چې د هېواد

بزرگان په پرمختللي ټکنالوژۍ باندې سمبال کړي، خو وکولی شي، ورو - ورو د هېواد د کرنې سیستم، په پرمختللو سیستمونو باندې سمبال او په دې توګه ښه تولیدات لاس ته راوړي.

جوار: جوار د افغانستان د یو شمېر خلکو عمده خواړه جوړوي، جوار په تودو او مرطوبو سیمو کې کرل کېږي. د افغانستان ځینې ولایتونه لکه پکتیا، پکتیکا، لوګر، ننگرهار او نورې سیمې، چې ورته اقلیم لري، د جوارو د ودې لپاره ډېرې مساعدې سیمې دي او په ټولیزه توګه په ژمي کې د یادو سیمو د خلکو خواړه جوار جوړوي. د دې ترڅنګ یوه اندازه جوار د څارویو، په ځانګړې توګه د مرغانو د خوړو په توګه هم کارول کېږي. په افغانستان کې د جوارو کرکله په اوبیزه بڼه ترسره کېږي او ټول تولیدات یې د کورنیو اړتیاوو د پوره کولو لپاره په مصرف رسېږي؛ یعنې په افغانستان کې تر دې مهاله، د جوارو صادرات او واردات ښه وده نه ده موندلې.

میوه: د افغانستان اقلیمي شرایط او د طبیعي چاپېریال اغېزې د هېواد په بېلابېلو سیمو کې د روزل شویو او خپلسرو وحشي میوو د ونو بېلابېلو ډولونو د ودې لپاره مساعد دي او د میوه لرونکو ونو حاصلات ښه او د قناعت وړ دي او یوه زیاته پیمانه یې د هېواد د مهمو صادريدونکو توکو په توګه، بهر ته صادرېږي.

خپلسري وحشي میوې: دغه میوې له جلغوزو او پېستو څخه عبارت دي، یو داچې دغه میوې د هېواد په ختیځو او سویلي سیمو کې او دویم په شمال لویدیځه سیمه کې د ځنګلونو په بڼه د یوې ټاکلې ارتفاع په اندازه په ښه توګه وده کوي. د میوو نورې ونې، چې د کروندګرو په وسیله تر روزنې لاندې نیول کېږي، عبارت دي له: انګورو، انارو، ناکو، منو، زردالو، شفتالو، قیصی، الوبالو، الوبخارا، چهارمغز(غوزانو)، بادامو، انځرو او همدارنګه خربوزه، هندواڼه او د مدیترانه یي سیمې د میوو ونې لکه: لیمو، مالته، کښو، سنتره، خرما او داسې نور.

د میوو هغه ونې، چې په پاس ترې یادونه وشوه، نژدې د افغانستان په ټولو سیمو کې وده کوي. د هېواد هره سیمه د دغو میوو د یوه یا دوو ډولونو په تولید کې د پام وړ شهرت لري؛ د بیلګې په توګه کندهار ولایت د انګورو او انارو د ډولونو په برخه کې؛ هرات ولایت د انګورو د ډولونو د لرلو له پلوه، تاشقرغان د انځرو، انارو او ناکو د تولید په برخه کې؛ ننگرهار ولایت د لیمو، مالتي او سنترې په تولید کې زیات شهرت لري.

میوه په افغانستان کې په دوو بڼو (وچه او لنده) په خپله د کرکيلې په سیمو، په ښارونو او هم په بهر کې د سوداګرۍ په موخه تبادله کېږي. د یادونې وړ ده، چې د میوو صادرات

د افغانستان پر اقتصاد باندې زياتې اغېز لري او د هېواد په بهرنۍ سوداگرۍ کې هم مهم صادراتي توکي گڼل کېږي؛ لکه څرنګه، چې د ۱۳۶۴ کال د شمېرنو له مخې، د ميوو صادرات د هېواد د ټولو صادراتي توکو، ۴ سلنه بيه جوړوي. په اوسنيو شرايطو کې هم، د افغانستان وچې او لنډې ميوې بهر ته په ځانګړې توګه ګاونډيو هېوادونو ته په پراخه پيمانه صادرېږي او په هغو سوداګريزو نندارتونونو کې، چې د سيمې د ځينو هېوادونو له خوا جوړ شوي وو، د افغانستان وچې او لنډې ميوې، د اخيستلو او پيږيدلو لپاره زيات مينه وال موندلي دي؛ ځکه د نړۍ او د سيمې هېوادونو په کچه د افغانستان ميوې له لوړ کيفيت څخه برخمنې او په ټوله نړۍ کې بې ساری شهرت او د نړۍ په ټولو بازارونو کې پېرودونکي لري، خو د واټن د ليرې والي او د ترانسپورتي وسايلو او عصري او پرمختللو يخچالونو د نشتوالي له امله، اروپايي هېوادونو ته د افغانستان د تازه ميوو صادرات په کمه کچه ترسره کېږي. خو له بلې خوا، د هېواد وچه ميوه، لکه بادام، پسته او په ځانګړي توګه د پکينګ له نوي سيستم سره ممیز، په ډېرو اروپايي او امريکايي هېوادونو کې ښه بازار او د پام وړ پېرودونکي لري. **کتان:** کتان يو کلن واښه دی، چې نسبتاً عمودي او اوږدې رېښې لري، چې کله کله ۱۰۰ سانتي مترو ته هم رسېږي. په وچو سيمو کې يې رېښې په ځمکه کې نور هم ژورې ځي. د کتان پاڼې شين وزمه خړ رنګ لري، چې په خپلو او ږدو کې په متناوبه توګه په لويديلي حالت کې قرار لري. هره پاڼه يې درې څوکي لري او پر موضعي ماده باندې پوښل شوی دی. د دغه واښه پاڼې له ۲۵ تر ۳۵ ملي مترو پورې اوږدوالی لري او سور يې له ۲ تر ۱۵ ملي مترو پورې تغير مومي. د کتان د واښه گلان په بېلابېلو ډولونو او رنگونو لکه سپين، زير، آبي او بنفش وي او هر گل يې، ۵ کاسپانې او ۵ گلپانې لري، تخمدان يې ۵ حصرې لري، چې په هره حصره کې يې دوه تخمکونه شته.

کتان په ټوليزه توګه په دوو ډولونو باندې وېشل کېږي:

- ۱- تاري کتان، چې د اليافو(تارو) د برابرولو په موخه کرل کېږي.
  - ۲- غور کتان، چې په دانو کې يې د موجودو غوړيو د برابرولو په موخه کرل کېږي. د کتانونو د کرکيلې مخينه له ۱۰ تر ۱۵ زره کلونو پورې رسېږي او په مديترانه، قفقاز او لېرې ختيځ کې يې کرل متداول او له ساقې (ډډ) څخه به يې گټه اخيستل کېدله.
- کتان د لومړي ځل لپاره، د مديترانې په سيمه کې وکرل شو، چې څو کلنه او *Linum angustifolium* په نامه ياد شو. اوسمهال، کرنيز کتان د *li - usitatissimum* په نامه يادېږي، چې اسيايي سرچينه لري او د کتانو د پورتنی ډول ځای يې نيولی او په يوه کال او څو کلونو کې وده کوي.

کتان د تودو او معتدلو سیمو ځانگړی واده دی، چې د بېلابېلو ډولونو د لرلو له امله، د ودې د دورې په موده کې له کافي رطوبت سره جوخت، تودې او معتدلې هوا ته اړتیا لري. یخه او سره هوا د دغه واده د ودې او نمو پرمخ ځند او خنډ گرځي، د دې ترڅنګ یې په محصول کې د کیفیت د ټیټوالي او د کمیت د لږوالي لامل هم گرځي.

نن ورځ د کتانو نباتات د اسیا او اروپا په پراخو سیمو کې کرل کېږي، له دغه نبات څخه د بېلابېلو صنعتي موخو په ځانگړي توګه، د دوبي جامو جوړولو لپاره، ترې ګټه اخیستل کېږي. کتان هغه نبات دی، چې له ډېرو پخوا زمانو پېژندل شوی او کارول شوی دی؛ ان په مصر کې له میلاده پنځه پېړۍ وړاندې روزنه یې معمول وه. له کتان څخه د ګټې اخیستنې کړنلاره په دې بڼه ده، چې کله د کتان له ونې څخه د کتان دانه جلا کړي، ونه یې د څو ورځو لپاره په اوبو کې ږدي، څو هغه موم ډوله تروې ماده ترې جلا شي، ورپسې په ځانگړو ماشینونو کې یې وچوي او بیا ترې جلا شوي تارونه رېمنځوي، په دې توګه کتان صفا او روڼ راوځي وروسته سپین او سور رنګ غوره کوي. د هغه له پاتې شونو څخه، چې تر تصفې وروسته پاتې کېږي، د کاغذ په صنعت کې کار اخلي.

د دغه نبات د تولید لپاره زیاتو کارگرانو ته اړتیا ده، کتان په روسیه او د نړۍ په ځېنو نورو هېوادونو لکه بلجیم، فرانسه، ایران، هالنډ او جرمني کې زیات کرل او تولیدېږي. د نړۍ د کتانونو له محصولاتو څخه یوازې ۷۵ سلنه یې په روسیه او پاتې نور یې په نورو اروپایي هېوادونو کې تولیدېږي.

سند: سند یوه بوټی دی، چې ډډ یې پر اغزیو پوښل شوی دی، د شنه کېدو اصلي ځای یې د افریقا بېلابېلې سیمې دي، د دغه نبات لوړوالی له یوه تر څلورو مترو پورې رسېږي، د ډډ منځنی لوړوالی یې ۲،۴ او ۳،۶ مترو ته رسېږي.

سند هغه نبات دی، چې په تودو او نیمه تودو سیمو کې کرل کېږي او د سړې هوا پر وړاندې حساس وي. د دوبي په فصل کې کولی شي له ۳۵ تر ۴۰ درجوسانتي ګراد پورې حرارت هم تحمل کړي او خپلې ودې ته دوام ورکړي، له بلې خوا دا نبات د ورځې لږ تړلږه ۵ ساعته رڼا ته اړتیا لري.

سند د الیافو(تارو) نساجۍ په صنایعو کې ډېر ارزانه تمامېږي، چې د مقدار له اړخه تر مالوچو وروسته دویم ځای لري. په صنعت کې له سونډ څخه د صنعتي او کرنیزو توکو د لېږدولو لپاره د بوجۍ او خلتې په توګه کار اخیستل کېږي او له پاتې شونو څخه یې د کاغذ، رسۍ او نورو شیانو د جوړولو په موخه استفاده کېږي.

د هغه د ترلاسه کولو طریقه هم د کتان په څېر ده او له ۱۵ تر ۲۰ ورځو پورې په اوبو کې اېښودل کېږي؛ بدلون یې د اوبو د حرارت له درجې سره تړاو لري. د توپیر عمل د شرایطو د نه برابروالي په وخت کې، کیدای شي تر دوو میاشتو پورې دوام ومومي؛ تار د بدلون او بېلولو وروسته، پرېمنځل کېږي او پاکېږي او تر دې وروسته یې ځورندوي، تر هغه مهاله، چې وچ او سپین رنگه الیاف (تار) لاس ته راشي. هغه سیمې چې پکې د سندو تولیدات بڼه اخلي، په ټولیزه توګه ایران، هندوستان او بنگله دیش هېوادونه دي. باید یادونه وکړو، چې تولیدات یې په هندوستان کې په صنعتي او په بنگله دیش کې په اومه بڼه وي، چې د امریکا متحده ایالاتو، استرالیا او نوی زیلانډ هېوادونو ته صادرېږي.

صنعتي نباتات: افغانستان د صنعتي نباتاتو بېلابېل ډولونه لري، چې موږ کولی شو، له هغو څخه یې چې اقتصادي ارزښت لري، په لاندې توګه یادونه وکړو:

مالوچ: مالوچ د افغانستان یو پخوانی نبات دی، چې له ډېرو پخوا زمانو راهیسې زموږ کروندګر یې کړي او د جامو او البسو د برابرولو په موخه ترې کار اخیستل کېږي. په هند او شاوخوا سیمو کې د دغه نبات د کرکيلې او کارونې مخینه د موثقو اسنادو له مخې له مېلاده مخکې تر ۳۰۰۰ کلونو رسېږي، چې تر مېلاد ۴ زره کاله مخکې د باختر په سیمه کې یې کرل هم دود وو. مالوچ په هغو سیمو کې کرل کېږي، چې نسبتاً توده هوا او زیاتې اوبه ولري. په دې توګه د افغانستان په زیاتره شمال لویدیځو او ختیځو ولایتونو کې یې کرل شوني دي، خو د هېواد په شمالي سیمو په ځانګړې توګه په کندز، بغلان، تخار او بلخ ولایتونو کې په زیاته پیمانه کرل کېږي او پراخه سیمه په غېږکې را نغاړي. مالوچ په پروان او ننگرهار ولایتونو کې لږ یعنې په هغومره اندازه کرل کېږي، چې د همهغو سیمو اړتیاوې پوره کوي. مالوچ په افغانستان کې له ۱۳۱۰ کال څخه مخکې په ډېره لږه پیمانه کرل کیده؛ ځکه هغه مهال د هېواد د اړتیا وړ مالوچ، چې په ټولیزه توګه یې صنعت په لاسي بڼه تر سره کېده، ډېر لږ او محدود و، خو کله چې، د هېواد په دننه کې د نساجیو کارخانې جوړې او پراختیا یې وموندله. د مالوچو کر ته هم د حکومت پاملرنه زیاته شوه او په دې توګه کروندګر دې ته وهڅول شول، چې د مالوچو په کر کې زیاته هڅه او پاملرنه وکړي. تردې وروسته د هېواد د مالوچو تولیدات نه یوازې د هېواد د اړتیا وړ مالوچ پوره کول، بلکې بهر ته هم صادرېدل.

چغندر: چغندر هم د افغانستان له پخوانیو نباتاتو څخه ګڼل کېږي، دغه نبات نسبتاً توده هوا او کافي اوبو ته اړتیا لري. تر دې وړاندې، چې په بغلان ولایت کې د ګورې فابریکه جوړه شي، چغندر د هېواد په لږ او بر کې په کمه پیمانه کرل کېدل او د مستقیمو خوړو

په توگه مصرفېدل، خو کله چې د بغلان ولايت د گورو کارخانې په کار پيل وکړ، په کندز او بغلان ولايتونو کې، چېرې چې د دغه نبات د توليد لپاره ښه مساعده هواسته، د قندي چغندرو کرکيلې، په پراخه کچه پراختيا وموندله.

حبوبات: کرنيز حبوبات، چې زغر، شلشم، کونځل، لمر گلی او پنبه دانه پکې شاملېږي، د هېواد په زياترو سيمو کې راشنه کېږي. که څه هم د حبوباتو د کر ساحه ډېره لږه ده، خو توليد يې د هېواد کورنيو اړتياوو ته په ښه توگه ځواب وايي. زموږ په هېواد کې د کرنيزو يا تيل لرونکو حبوباتو ساحه، نژدې ۴۰۰۰ هکتار مترو ته رسېږي، د دغه نباتاتو غوړي يا تيل په هېواد کې د جوړو شويو دستگاوو په وسيله، چې ابتدايي بڼه لري، ترلاسه کېږي. د يادو نباتاتو له پاتوشونو څخه د څارويو د خوړو په توگه گټه اخيستل کېږي. تيل لرونکي حبوبات زياتره د هېواد په شمالي سيمو کې کرل کېږي او خلک د حيواني غوړيو پر ځای ترې گټه اخلي. د دستگاوو په وسيله د زغرو، شلشمو او کونځلو د تيلو توليد، د توليد پرمهال ۶۰ سلنه ضايعات لري. په اوسني عصر کې په هېواد کې د حبوباتو د توليداتو کچه يو ميليون متر مکعب سنجول شوې ده.

۱- په افغانستان کې طبيعي ځنگلونه: د طبيعي ځنگلونو په پراختيا کې، چې د يو هېواد له ملي پانگو څخه شمېرل کېږي، په دې برخه کې چې هر څومره هڅه وشي، په هغومره اندازه ملي پانگه بډايه کېږي. همدارنگه د خلکو د ژوندانه د ارتقا په موخه له ځنگلونو څخه په فني توگه گټه اخيستنه، زيات اهميت لري. په دې توگه، د افغانستان ځنگلونه، چې په ټوليزه توگه ۱،۸ ميليونه هکتاره متره ساحه په غېږ کې نيسي، د هېواد له زياتو ارزښت لرونکو ملي پانگو څخه گڼل کېږي. ځنگلونه په لومړي گام، د بهرنيو اسعارو د لاسته راوړلو، د صنايعو پراختيا او د بې روزگاره خلکو لپاره د کار زمينې د برابرولو له پلوه نه يوازې د هېواد د اقتصادي بنسټونو په غوړېدا کې له زيات ارزښت څخه برخمن دي، بلکې په دويم گام کې، د هېواد پر اقليمي وضعېت او سمسورتيا باندې هم د ښو اغېزو د لرلو ترڅنګ، د باد او باران په وسيله د خاورو له تخريب څخه د مخنيوي او د څارويو لپاره د وښو د برابرولو له امله هم د پام وړ اهميت لري. د افغانستان د ځنگلونو لرگي په ټوليزه توگه ۳۰ ميليونه متره مکعبه سنجول شوې او د توليداتو په برخه کې يې بايد ووايو، چې دغه لړۍ په غير فني توگه د لومړنيو وسايلو په وسيله ترسره کېږي، نو له دې امله د توليد پر مهال ۶۰ سلنه ضايعات لري. په افغانستان کې د لرگيو کلني توليدات يو ميليون متره مکعبو ته رسېږي.

۲- په افغانستان کې صنعتي ځنگلونه: دغه ځنگلونه په ټوليزه توگه د ستن پاڼو له ونو څخه تشکيل شوي، چې لمتر، نښتر، سرب، چلغوزي، ارچه او داسې نورې ونې دي. په دغو ځنگلونو کې د ستن پاڼو پر ونو سربېره پلن پاڼې ونې لکه بلوت، زيتون او داسې نورې هم شتون لري. دغه ځنگلونه زياتره د هېواد په سويلي او ختيځو سيمو کې په ټوليزه توگه د زيات رطوبت له امله راشنه کېږي، چې د يو ميليون هکتار متر، معادل سيمه يې تر خپل پوښښ لاندې راوستې ده.

همدارنگه په افغانستان کې د زيتونو ميليونونه خپلسري وحشي ونې شتون لري، چې په پکتيا، لغمان، ننگرهار، کونړ او نورستان ولايتونو کې يې نژدې د ۲۰۰ زرو هکتار مترو په شاوخوا کې پراخه سيمه په غېږکې نيولې ده.

د دویم څپرکي لنډيز:

په افغانستان کې کرنه: افغانستان یو کرنیز هېواد دی، که چېرې د افغانستان اوسني او تېر اقتصادي وضعیت ته کتنه وشي، لیدل کېږي، چې زموږ د هېواد اقتصادي بنسټونه د کرنې پر سکتور ولاړ دي؛ لکه څرنګه چې څرګنده ده، کرنه د هېواد د عایداتو یوه عمده برخه جوړوي او زموږ د هېواد ۸۵ سلنه وګړي، پر کرنه او کرنیزو چارو بوخت دي. د یادونې وړ ده، چې افغانستان عمده کرنیز نباتات لکه غنم، وریجې او جوار لري. همدارنګه میوه لرونکې ونې لکه انګور، انار، منه، ناک، بهي، زردالو، قیسي، شفتالو، گیلاس، الوبالو، چهارمغز (غوزان)، بادام، انځر هم د کروندګرو له خوا روزل کېږي. له دې نه خوا، څرېوزه، هندوانه او نور مدیترانه یي میوې لکه لیمو، کېنو، سنتره او داسې نور هم ښه حاصلات لري. او د هېواد د سوداګرۍ صنعت په پرمختیا کې د پام وړ ارزښت لري. بل خوا افغانستان زیات صنعتي نباتات او ځنګلونه هم لري، چې صنعتي نباتات یې له مالوچو او همدارنګه غوړ لرونکي حبوبات یې له زغرو، شېشمو، کونځلو، لمرګلو او داسې نورو څخه عبارت دي. طبیعي ځنګلونه، چې د هېواد ملي شتمنۍ جوړوي، په افغانستان کې هم شتون لري او زموږ د هېواد په اقتصادي وده او پرمختیا کې ارزښتناکه ونډه لري. په افغانستان کې ځنګلونه ۱،۸ میلیونه هکتاره ځمکه ساحه په غېږ کې نیسي، چې زموږ د هېواد له بارزښتو ملي پانګو څخه ګڼل کېږي. همدارنګه د یادونې وړ ده، چې په افغانستان کې صنعتي ځنګلونه هم په کافي اندازه شتون لري، چې په خپلسري وحشي توګه په پکتیا، ننګرهار، لغمان، کونړ او نورستان ولایتونو کې شنه کېږي. د هغوی تولیدات هم د زیات ارزښت وړ دي.

د دویم څپرکي پوښتنې:

۱. د هېواد د اقتصاد په وده کې د کرنې ونډه توضیح کړئ؟
۲. عمده کرنیز نباتات کوم دي، نومونه یې واخلئ؟
۳. د افغانستان د میوه لرونکو ونو نومونه واخلئ؟
۴. د هېواد د اقتصاد په وده او پرمختیا کې د سوداګرۍ ونډه تشریح کړئ؟
۵. صنعتي نباتات کوم دي او په کومو وختونو کې ترې ګټه اخیستل کېږي، جوتې یې کړئ؟
۶. په افغانستان کې ځنګلونه په کومه بڼه شتون لري، تشریح یې کړئ؟
۷. د افغانستان د صنعتي ځنګلونو نومونه واخلئ؟
۸. خپلسري او وحشي ځنګلونه د افغانستان په کومو سیمو کې شتون لري؟

د افغانستان کانونه

ټوليزه موخه:

د افغانستان د کانونو په اړه عمومي معلومات

د زده کړې موخې: ددغه څپرکي په پای کې له زدوه کوونکو نه تمه کېږي چې:

- په هيواد کې د اقتصاد پر ارزښت وپوهېږي.
- د هيواد د شمال نفتي او گازي سيمې وپيژني.
- د هيواد د وسپنې، مس، او د ډبرو سکرو کانونه وپيژني.

د افغانستان کانونه

له هغه ځايه، چې د کانونو او کاني منابعو د زېرمو لرل، د يوې سيمې او يوه هېواد د صنعتي کېدو لپاره يو اړين امر گڼل کېږي او له بلې خوا د يو هېواد د پرمختگ او ودې او همدارنگه د خلکو د ژوندانه د کچې په لوړتيا کې هم د پام وړ ارزښت لري، بايد ووايو چې د يو هېواد د خلکو د اقتصادي ژوند، پرمختگ او لوړوالی د کاني زېرمو په لرلو او له هغو څخه د گټې اخيستنې پر څرنگوالي پورې تړلی دی. زموږ د هېواد په اړه اسناد او شواهد ښيي، چې تراوسه نه دې وړاندې شوی، خو په ابتدايي او سيمه ييزه بڼه او په لږه پيمانه د کانونو له بېلابېلو ډولونو لکه له سره زرو، سپينو زرو، مسو، وسپنې او قيمتي ډبرو څخه گټه اخيستننه دوام لري.

جيولوجيکي څيړنې څرگندوي، چې د کاني موادو د ډولونو ۴ سلنه د افغانستان په ۸۹ سيمو کې شتون لري او د گټې اخيستنې وړ دي، خو تر دې مهاله له دغو کانونو څخه گټه

نه ده اخیستل شوې. دغه کانونه، چې زیاتره یې له اقتصادي پلوه زیات ارزښت لري، د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې موندل شوي؛ په دې توګه مور کولی شو، پرېکړه وکړو، چې افغانستان د کانونو د لرلو له اړخه یو بډای هېواد دی، او زموږ د خلکو لپاره یو روښانه راتلونکی انځوروي. د افغانستان تر ټولو مهم کانونه د ډبرو سکاره، طبیعي ګاز، نفت، وسپنه، مس، بیرایت، لاجورد، مالګه، سره زر، سپین زر او داسې نور دي، چې ځینې یې په لاندې توګه واضح کیږي:

طبیعي ګاز: د طبیعي ګازو کان د افغانستان له مهمو کانونو څخه ګڼل کېږي. دغه کان د هېواد په دننه کې د لګښت او بهر ته د صادرېدو له پلوه زیات ارزښت لري، د دغه کان زېرمې په افغانستان کې د قناعت وړ دي، چې مهمې زېرمې یې د هېواد په شمال کې د شبرغان ښار په ۴۵ کیلومترۍ کې د خواجه ګوګردک او جرقدوق په سیمه کې تثبیت شوي دي.

په یادو سیمو کې د ګازو زېرمې ۱۲۰ میلیارده متره مکعبه تثبیت شوي، چې له دې جملې څخه د ۴۰ میلیارده متره مکعبو په شاوخوا کې خواره ګاز او پاتې نور یې سلفرلرونکی ګاز دی. د بیلګې په توګه له خوږ ګاز څخه یې ګټه اخیستل شوي او له ۱۹۶۷ کال څخه وروسته یې صادرات د پخواني شوروي اتحاد ته تر سره شويدي. شوروي اتحاد ته د ګازو د لېږدولو په موخه د ۳۲ انچو په قطر او د ۹۷،۵ کیلومترو په اوږدوالي د همدغه هېواد تر پولو پورې یوه نل لیکه جوړه شوې وه. همدارنګه بله نل لیکه د شبرغان له ښاره د مزارشريف د کوډ برق تر فابریکې پورې د ۲۱ انچو په قطر او د ۵۵ کیلو مترو په اوږدوالي غځول شوې ده، دغه نل لیکه په یو کال کې د ۵۰ میلیونه متر مکعب ګازو د لېږدولو ظرفیت لري.

هغه نفتي او ګازي سیمې چې د افغانستان په شمال کې تثبیت شوي او کېدای شي د ګټې اخیستنې په موخه نړیوالو شرکتونو ته وسپارل شي، په لاندې توګه دي:

۱- **د انګوت سیمه:** دغه سیمه د سرپل ښار په شپږ کیلومترۍ کې په لوړه برخه کې په ۱۰۰۲ متر ارتفاع کې واقع شوې ده. په دې حوزه کې تر اوسه پورې ۱۴ انکشافی څاه ګانې کیندل شوي دي؛ د بیلګې په توګه د ۸۰۰ څاه د ۱۰۸۰ مترو په ژوروالي کیندل شوې او د نفتو ساحې ته رسیدلې، چې د استخراج کچه یې په ورځ کې ۷۰ ټنه تثبیت شوې ده، د دې سیمې زېرمه د ۴ میلیونو ټنو په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

۲- **د آق دریا سیمه:** دغه سیمه د سرپل ښار د ختیځ په څلور کیلومترۍ او د جوزجان د انګوت میدان په اته کیلومترۍ کې واقع ده. په دې سیمه کې لومړنۍ انکشافی څاه د ۱۹۷۴ کال د می په ۲۱ نیټه کیندل شوې ده. د دې حوزې ټوله زېرمه د ۲ میلیون ټنه

په شاوخوا کې اټکل کېږي.

۳- د **خواجه برهان غازي سیمه**: دغه سیمه د شبرغان ښار سویل ختیځ لوري ته په ۳۵ کیلومترۍ کې موقعیت لري. د دغې حوزې ټوله زېرمه ۵۵-۴ میلیارد متر مکعب په شاوخوا کې اټکل کېږي.

۴- د **یتیم تاق غازي سیمه**: دغه سیمه د شبرغان تر ټولو لویه غازي سیمه ده، چې ټولې زېرمې یې د ۲۵.۲۰ میلیارد مترمکعب په شاوخوا کې اټکل کېږي. د دې سیمې د ۴ نمر څاه د کیندلو پر مهال، د کیندنې د ستنډونو د نه په پام کې نیولو او په دقیقه توګه د زېرمې د داخلي فشار د نه ټاکلو له امله، د څاه د چاودنې له امله د حفاري ټول تاسیسات ړنګ شول. همدا راز دغه پېښه د ګازو د ازادېدلو او اورلګېدنې لامل شوه، چې نږدې یو کال یې دوام وموند او په پای کې له بېلابېلو کړنلارو څخه په ګټه اخیستنې لکه د موادو تزریق او وسپنیز سرپوښ د ایښودلو په وسیله د څاه اور مړ شو.

۵- د **خواجه گوگردک غازي سیمه**: دغه سیمه د شبرغان ښار د ختیځ لوري په ۲۲ کیلومترۍ کې موقعیت لري او ټولې زېرمې یې ۸.۴۶ میلیارد مترو مکعبو ته رسېږي. له دغې حوزې څخه د ګټې اخیستنې چارې د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر له یوویشتمې راوروسته پیل شوي دي. په ۱۹۷۳ کې له دغه میدان څخه د ګازو د رابایستلو او ګټې اخیستلو په موخه ۲۸ حلقې څاه ګانې وکېنل شوې او تر ۱۹۷۵ کاله پورې ۳۲ حلقو ته پورته شوې؛ د دغې سیمې د تولیدي ګازو یوه برخه د نل لیکې په وسیله شوروي اتحاد ته صادرېده او بله برخه یې د مزارشریف کوډېرې فابریکې ته لېږدول کېده. د خواجه گوگردک د سیمې د تروو ګازو زېرمې د ۱۸،۴ میلیارد متر مکعبو او خواړه یې د ۳۸،۳۷ ملیارد متر مکعبو په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

۶- د **جرقدوق غازي سیمه**: دغه سیمه د شبرغان په غازي حوزه کې واقع ده، چې د ګازو زېرمه یې ۴۱ میلیارد مترو مکعب اټکل کېږي. د یادو حوزو ترڅنګ، په دې سیمه کې نورې حوزې هم پیژندل شوي دي، چې کولی شو په دې لړ کې د لیلی دښتې، اچچې، محمدجان خان ډګر، بلخ، غورماچ، علی آباد او لوی ځنګل له حوزو څخه یادونه وکړو.

وسپنه

له هغه ځایه، چې د عادي او ساده وسیلو ځای، وسپنیزو وسیلو ونيو، انسانانو د تمدن پر لور ګړندي ګامونه واخیستل او ورسره جوخت له هغه مهاله، چې په اروپا کې صنعتي

انقلاب رامنځ ته شو، نو له فلزاتو څخه کار اخیستنه هم په لویه پیمانته پیل شوه؛ په دې ترڅ کې بشر د ځمکې د کرې په مخ د وسپنې لویې زیرمې کشف کړې. باید ووايو، دغه ماده د فلزاتو له ترټولو مهمو او کاري موادو څخه گڼل کېږي، وسپنه د سختو فلزاتو یو ډول دی، چې زیات کانونه لري. همدارنگه دغه ماده د فولادو په تولید کې چې مرکب یې کاربن، وسپینه او نور دي، هم کاري او لویه ونډه لري. له بلې خوا همدغه ماده، د بشري تمدن ټولې ساحې تر خپلې اغېزې لاندې راوستې دي. اوسمهال مور وینو چې ټول غټ او واړه ماشینونه، د ترانسپورتي وسیلو په گډون د بشر ټولې د اړتیا وړ وسیلې له کومو موادو څخه چې چمتو شوي دي، وسپنه یا فولاد په کې یو مهم او با ارزښته عنصر دی. په افغانستان کې د هغو څیړنو او سپړنو له مخې چې په دې وروستیو کې ترسره شوي، دغه هېواد د مرغوبې وسپنې او د وسپنې د ډبرو د لرلو له اړخه یو بډای هېواد گڼل کېږي. باید ووايو چې یوازې د بابا د غرونو په سلسله کې د وسپنې د اتو سترو کانونو شتون تثبیت شوی دی، چې له دې جملې څخه د بامیان ښار د شمال ختیځ پلو په ۴۵ کیلومترۍ کې د حاجي گک کان تر ټولو باارزښته او مهم کان گڼل کېږي، چې ټوله زیرمه یې ۲۱۰ میلیارد ټنه تثبیت شوې ده. د دغه کان د وسپنې رگونه په ازاده ارتفاع کې قرار لري، چې گټه اخیستنه ترې په ډېره آسانۍ سره شونې ده. تر ټولو مهمه دا ده، چې د دغه کان د سلنې کچه ۶۱ سلنه تثبیت شوې ده، چې په دې توگه د نړۍ د وسپنو زیاتر کانونه له دغه امتیاز څخه بې برخې دي. د هغو څیړنو له مخې، چې تراوسه پورې په دې اړه ترسره شوي، د حاجي گک کان ۳۶ کیلومتره مربع شاوخوا سیمه په غیر کې نیسي. د یاد کان اوږدوالی ۱۲ کیلومتره او عرض یې ۳ کیلومتره ته رسېږي، چې د وسپنې بې ساري زیرمې لري.

د حاجي گک کان چې د بامیان ښار په شمال ختیځ کې د هېواد د ډبرو سکرو په پراخ کمربند کې موقعیت لري، د وسپنې د ویلي کولو د صنایعو لپاره د مصرفي انرژۍ د تامین له پلوه، له ډبرو مساعدو شرایطو څخه برخمن دی. په دې توگه، د برېښنا انرژۍ هم د بهیدونکو اوبو له پوتنشیال څخه لکه د آمو له سیند څخه او هم د د ډبرو دسکرو په لگښت د حرارتي برېښنا د فابریکو د جوړولو له لارې، چې د کان په شاوخوا سیمو کې شتون لري، برابریدلی شي.

د یادونې وړ ده، چې د ځمکې په یوه اواره ساحه کې، چې له کان سره په نږدې سیمه کې پرته ده، د وسپنې د ویلي کولو فابریکې د جوړولو موضوع یوه وړاندې شوې طرحه ده. د حاجي گک د کان یو له ترټولو مهمو امتیازاتو څخه دا دی، چې دغه کان له انجنیرۍ پلوه

د داسې شرایطو درلودونکی دی، چې له مخې یې کولی شو، یاد کان لږ ترلږه د ۲۵۰ مترو تر ژوروالي پورې په پړانېستي بڼه استخراج کړو.

د حاجی گک وسپنه د بډاینې او پراخیدو له پلوه (له دې امله چې دغه کان د زیرمې له پلوه، وده کوونکي گنل کېږي) د هېواد د کانونو په سکتور کې له ځانگړي ارزښت څخه برخمن دی، او د هغو فکتورونو په پام کې نیولو سره، چې پورته یې یادونه وشوه، په دې کان کې پانگونه به یو لوی نوښت وي، چې نه یوازې د پانگه اچوونکي لوري گټه تامین کړي، بلکې د هېواد په اقتصادي پرمختیا او د ملي هوساینې په تامین کې به هم کونکي او د پام وړ اغېزې ولري.

د مسو کان

مس یو ډول سور رنگه فلز دی، چې تر ځمکې لاندې د کافي مادې په توگه پېژندل کېږي، له دې مادې څخه انسانان په صنعت کې له ډېرو پخوا زمانو راهیسې گټه اخلي. تر مېلاده مخکې دورو کې به د گایو (زیوراتو) د جوړولو په موخه هم ترې گټه اخیستل کیده؛ اوسمهال په نړیوالو بازارونو کې د وسپنې او ان د فولادو په پرتله، د مسو بیه لوړه ده. په نړۍ کې د مسو د کانونو کموالي، له نړیوالو بازارونو څخه یې د کانونو اوږد واټن، همدارنگه دې مادې ته په نړیواله کچه زیاته اړتیا او په برقي ماشین الاتو کې یې زیات کارونه، د دی لامل شوی، چې د مسو ارزښت نور هم زیات شي.

د وسپنې د کان د تصفیې او پر فولادو د وسپنې د بدلولو په پرتله د مسو کان تصفیه ستونزمنه او باارزښته ده؛ ځکه هغه معدني مواد لکه اکسایډونه او سلفایډونه، چې د مسو مرکبات په کې زیات دي، په سلفایډونو کې د مسوسلنه له ۳۰-۴۰ پورې او په اکسایډونو کې یې له ۲۵-٪-۱۰ پورې رسېږي. د اسیا سویل ختیځ، چین، د هندوستان اسام، د قزاقستان الماتا او د تاجکستان د کولاب د مسو کانونه د اکسایډونو معدني مواد لري. هغه کانونه چې د اکسایډونو ترڅنګ، د سلفایډونو کافي مواد لري د لوگر مس عینک، د هرات د گلرانو، د پاکستان تیرا او د نیپال کتمندو د مسو له کانونو څخه عبارت دي.

په افغانستان کې د چینایي جیولوجیستانو د څیړنو او تفصیحاتو له مخې، د دغه هېواد په ۱۲ بېلابېلو سیمو کې د مسو زیرمې شته. د افغانستان په سویلي او مرکزي سیمو کې، چې له پروانه ترکندهار او فراه پورې ولایتونه په غیر کې رانغاړي، د مسو بېلابېل کانونه شتون لري. د یادو څیړنو پر بنسټ، د مسو ځینې کانونه چې د کجکي او مقر ترمخ سیمو

کې موقعیت لري، د ځانگړي اهمیت وړ دي. باید یادونه وکړو چې په نړۍ کې د مسو تر ټولو ستر کان، د افغانستان د لوگر د عینک کان دی. همدارنگه د افغانستان په ځینو نورو سیمو کې هم د مسو کانونه موندل شوي دي، خو د افغانستان د مسو تر ټولو ستر کان، همدا د لوگر د عینک کان دی، چې د مسو سترې زیرمې لري. د عینک کان د کابل سویل لويديځ پلو په ۳۵ کیلومترۍ کې د لوگر د عینک په سیمه کې موقعیت لري. د دغه کان څېړنيز او تحقیقاتي پړاوونه لا پخوا بشپړ شوي دي او د رايستني پلانونه يې هم د طرحې تر پړاوه رسيدلي دي. اوسمهال د کانونو وزارت، د عینکو د مسو کان يې د رايستني په موخه، نړيوالې داوطلبۍ ته وړاندې کړی دی.

دغه کان د نړۍ د مسو تر ټولو ستر کان گڼل کېږي، چې د ۱۱ ميليونو ټنو په شاوخواکې زيرمه لري؛ دا په داسې حال کې ده، چې تر دې وړاندې کارپوهانو د دې کان زيرمه ۱۰ ميلونه ټنه اټکل کړي وه.

دغه کان تر دوو زرو مترو زيات اوږدوالي او د زرو په شاوخواکې سور او له ۶۰ تر ۱۵۰ مترو ژوروالی لري. د عینکو د مسو کان پر دريو مرکزي، سويلي او غربي سيمو باندې ويشل شوي دي، په هغې څېړتيا کې چې د کانونو او صنايعو وزارت د مرکزي نشراتي ارگان يعنې دمعدانو مجلې له خوا د ۱۳۸۶ کال په مرغومي مياشت کې په دې اړه خپره شوې، داسې يادونه شوې ده:

د چين هېواد MCC کمپني د لوگر د عینک د مسو پر کان د نږدې دريو ميلياردو ډالرو په پانگونې سره، په خپل پروپوزل کې د نورو کمپنيو په پرتله افغانستان ته تر ټولو د زياتې گټې د ورکولو ژمنه کړې ده. سربيره پر دې، د هېواد له شماله تر ختيځه د وسپنې پټلۍ، چې د هېواد د راتلونکي لپاره ستر اقتصادي حياتي ارزښت لري، د جوړولو چارې به يې هم د همدې کمپنۍ له خوا پيل شي.

همدا راز دغه کمپنۍ د کابل ښار د بريښنايي اړتياوو د پوره کولو په موخه، د ۴۰۰ ميگاواټو په ظرفيت د ډبرو له سکرو څخه د حرارتي برېښنا د فابريکې د جوړولو ژمنه هم کړې ده، چې ۲۰۰ ميگاواټه به يې په کابل ښار کې په مصرف ورسېږي.

همدارنگه دغې کمپنۍ ژمنه کړې، چې د مسو د پروسس، ويلې کولو او د خالصو مسو د توليد بشپړې چارې به د افغانستان په دننه کې ترسره کوي او په پروژو کې به ټول بوخت غيرفني کارکوونکي له افغاني اتباعو څخه گماري او د افغاني متخصصينو او انجنيرانو د شتون برسیره به فني کارکوونکي هم افغانان وي، کمپنۍ دنده لري، خو د دريو کلونو په اوږدو

کې افغاني متخصصين وروزي او د بهرنيو کارکوونکو په شمېر کې کموالی راوړي. همدارنگه دغه کمپنۍ دا هم منلې، چې ۸۰۸ ميليونه ډالره به د مخکې ورکړې په ډول د افغانستان دولت ته ورکوي.

د ډبرو د سکارو کان

د ډبرو سکاره نن ورځ د نړۍ په اقتصاد کې زيات ارزښت او په بېلابېلو کارخانو او فابريکو کې پراخه پيمانه کارول کيږي او د انرژۍ د تايمينېدو په موخه هم ترې گټه اخيستل کېږي. د ډبرو سکاره په لومړي ځل په افغانستان کې د ۱۸۸۰-۱۹۰۱ کلونو په بهير کې د انگليسي ځمکو پوهانو، چې (هايډن او گرالين باخ) نوميدل، تر څيړنې او ارزونې لاندې ونيول شول. دغه څيړنې ښيي چې د ډبرو سکاره په ټوليزه توگه د افغانستان په شمال او د هندوکش په سيمو کې شتون لري.

د درېم څپرکي پوښتنې:

۱. د یو هېواد په وده کې د کانونو رول او ارزښت څرگند کړئ؟
۲. په افغانستان کې کانونه شتون لري او کنه، که شتون لري، په څه وضعیت کې دي، واضح یې کړئ؟
۳. د افغانستان د کانونو نومونه واخلئ؟
۴. په افغانستان کې د ډبرو د سکرو کان په اړوند تشریحات ورکړئ؟
۵. د نړۍ د مسو تر ټولو ستر کان چېرته موقعیت لري، نوم یې واخلئ؟
۶. د افغانستان د هغو کانونو نومونه واخلئ، چې نړیوال شهرت لري؟
۷. آیا د مالګې کان په افغانستان کې شتون لري، تشریح یې کړئ؟
۸. په افغانستان کې د سمټو تولید په څه ډول بڼه مومي، خپل معلومات ولیکئ؟
۹. په افغانستان کې د قیمتي ډبرو د کانونو نومونه واخلئ؟
۱۰. د افغانستان د قیمتي ډبرو د کانونو د شهرت په اړه معلومات وړاندې کړئ؟

د افغانستان صنایع

ټولیزه موخه:

د افغانستان په اقتصاد کې د صنایعو ونډه

د زده کړې موخه: د دغه څپرکي په پای ته رسولو سره له زده کوونکو تمه کېږي چې:

- د افغانستان د صنایعو په اړه لازم معلومات تر لاسه کړي.
- د افغانستان د صنایعو ډولونو نومونه زده کړي.
- د هېواد د اقتصاد په پراختیا کې د صنعت ونډه بیان کړي

د افغانستان صنایع

د اقتصادي اوضاع په پرمختیا او وده کې د هېواد د طبیعي او ټولنیزو لاملونو او شرایطو د اغېزو په پام کې نیولو سره کولی شو، دا پایله واخلو چې د افغانستان د ځمکنۍ بڼې د جوړښت، تر ځمکې لاندې منابعو (کالي زیرمو)، سطحې منابعو، (حيواني او نباتي)، د اقلیم مساعدوالي په ګډون د اوبو او سیندونو د بهیدو سیستم او نور شخصي او طبیعي ځانګړنو او همدارنګه د بشري سالم ځواک د موجودیت له پلوه په دغه هېواد کې د اوسینو عصري صنایعو د پراختیا او پرمختیا لپاره، زیات امکانات شتون لري. خو د ۱۸، ۱۹ او ۲۰ پیرو د لومړیو کلونو ستونزمنو او نامناسبو سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو لاملونو او شرایطو، چې زیاتره اسیایي، افریقایي او د لاتیني امریکا ولسونه یې تر خپلې اغېزې لاندې راوستل او په دغو دريو لویو وچو کې یې ټول مهشت دولتونه د وروسته پاتې او یا مخ پر وده دولتونو په توګه معرفي کړل. یادو لاملونو د دغو هېوادونو د ودې او پرمختګ پر وړاندې ستر خنډونه رامنځ ته کړل.

له دې اوضاع څخه افغانستان هم بې تاثيره پاتې نه شو. زموږ هېواد هم د همدغو لاملونو له امله د پرمختگ او پرمختيا له کاروانه وروسته پاتې شوخو تراوسه پورې هم د مخ پر ودو هېوادونو په ډله کې شمېرل کېږي او په کې په ملي مفهوم کوم مهم بدلون چې په هېواد کې د پرمختگ څرگندوی او ممثل وي، نه دی رامنځ ته شوی. مخ پر وده هېوادونو کې د عصري صنايعو پرمختيا او رامنځ ته کول تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته پيل شو. بايد ووايو په افغانستان کې د ودې او پرمختيا لپاره يو زيات شمېر صنعتي مرکزونه په ځانگړي توگه استهلاکي مالونه، شرايط او مساعد لاملونه شتون لري. اوسمهال زموږ په هېواد کې صنايع په دوو لاسي او ماشيني ډولونو بڼه مومي، چې موږ يې په بېل بېل ډول هر يو په لاندې توگه تر بحث او څيړنې لاندې نيسو:

الف: لاسي صنايع: لاسي مصنوعات د هغو لاسي کوچنيو دستگاوو توليدات دي، چې د هېواد په بېلابېلو سيمو کې شتون لري او د افغانستان په اقتصاد کې هم کره او رغنده ونډه لري؛ له بلې خوا د هېواد په بهرنۍ سوداگرۍ کې هم د پام وړ رول ادا کوي. تاريخي شواهد ښيي، چې زموږ په هېواد کې له پخوا زمانو د لاسي صنايعو مهم ډولونه لکه: د غاليو او ټغرو اوبدنه، د لمځيو او سطرنجيو جوړول، د پوستين گنډل، د پگړۍ جوړول، دسمال، شالونو، خادرونو او همدارنگه د اهنگرۍ، زرگرۍ، مسگرۍ، کاشي جوړونې، کلالۍ او داسې نورو صنايعو شتون درلود. همدا اوس د هېواد په لر او بر کې د لاسي صنايعو اته زره کوچنۍ دستگاوي چې له پنځوسو ډلو سره تړاو لري، فعالې دي.

په لاسي صنايعو کې د توليد ډولونه ساده او غيرماشيني دي؛ چې له تيرو وختونو راهيسې په دوديزه بڼه خپل توليدات وړاندې کوي. له همدې امله ده، چې دغه توليدات په نړيوالو بازارونو کې د سيالۍ لږ چانس لري.

د لاسي صنايعو په برخه کې نږدې ۸۰ زره صنعتي موسسې د هېواد په بېلابېلو برخو کې په پټه توگه فعالې دي، خو تنظيموونکي موسسې يې کمې دي.

په افغانستان کې لاسي صنايع په بېلابېلو او جلا جلا ځانگو باندې ويشل کېږي:

۱- **د غاليو صنعت:** دا چې د غاليو اوبدلو صنعت کله او په کومه سيمه کې منځ ته راغلي، په اړه يې کره معلومات په لاس کې نه شته، خو دا يو مسلم حقيقت دی، چې د مرکزي اسيا قبيلې، له هغو کسانو څخه دي، چې له ډېرو پخوانيو زمانو د غاليو او ټغرو د توليد چارې يې پرمخ بيولې؛ ځکه چې د دوی په سيمو کې د توليد لپاره تر ډېره بريده د اړتيا وړ شرايط چمتو وو. په هر صورت، د غاليو توليد د افغانستان په لاسي صنايعو کې

ځانگړی ځای لري او په معمولي توگه له طبيعي گازو پرته، د هېواد د ټولو صادراتو نږدې ۸ تر ۱۰ سلنې پورې بيه پوره کوي. په هر حال، دغه هېواد له اوږدو پيړيو راهيسې د ښو او عالی غاليو د توليد له پلوه، د پام وړ شهرت لري، چې په نړيوالو مارکيتونو کې ورته ليوالتيا هم زياته ده، د افغاني غاليو تر ټولو لوی امتياز دا دی، چې په لومړي گام کې يې ټول فعاليتونه لاسي دي او له خالصو افغاني وړيو څخه برابرېږي او په دويم گام کې، تراوسه پورې پکې دوديز ډيزاينونه ژوندي دي. هغه عمده خام مواد چې په دې صنعت کې کارول کېږي، له وړيو او رنگ څخه عبارت دی، چې زياتره يې د هېواد په دننه کې برابرېږي. د غاليو په صنعت کې په ټوليزه توگه د پسه له وړيو څخه کار اخيستل کېږي. د افغانستان غالی تر ټولو زيات په ۹ ولايتونو او ۷۵ کليو کې، چې زياتره يې د هېواد په شمال لويديځو او سويل لويديځو سيمو کې موقعيت لري، توليدېږي، د جنسيت او رنگ له پلوه د افغاني غاليو ۵۷ بېلابېل ډيزاينونه شته، چې معمولاً هر يو يې د يوې ځانگړې سيمې محصول دی.

د افغانستان عمده ولايتونه، چې غالی پکې توليدېږي، له خپل کلنۍ تخميني توليداتو سره، په لاندې توگه دي: جوزجان ولايت، ۳۱۰ زره متره مربع، فارياب ولايت، ۲۰۰ زره متره مربع، هرات ولايت ۱۰۰ زره متره مربع، بلخ ۶۰ زره متره مربع، بادغيس ۱۰ زره متره مربع او کندز ولايت ۹ زره متره مربع د غاليو کلنۍ توليدات لري.

د ټغر اوبدلو صنايع: ټغر اوبدنه هم، د افغانستان له پخوانيو لاسي صنايعو څخه شمېرل کېږي، چې کليوالي ښځې يې په اوبدنه کې زيات مهارت لري؛ د ټغر اوبدنې عمده سيمې د هېواد مرکزي سيمې، بلخ، فارياب، هرات او فراه ولايتونه دي.

ملځي هم تر غاليو او ټغرو وروسته د افغانستان له مشهورو لاسي صنايعو څخه گڼل کېږي، چې توليد يې په غربي او مرکزي ولايتونو لکه هرات، فراه، نيمروز، باميان او غزني کې رواج لري او کوچيان يې په جوړولو کې زيات مهارت لري.

همدارنگه د لاسي صنايعو په برخه کې بايد يادونه وکړو، چې پخوا به خلکو د مالوچو له اليافو څخه رخت جوړاوه او جامی به يې ترې برابرولې؛ لکه څرنګه چې به د افغانستان په هره سيمه کې مالوچ کرل کېدل، نو د هغو سيمو خلکو به له مالوچو څخه مالوچي رختونه جوړول، چې د دغه صنعت يو شمېر جنسونه اوس هم دود دي.

د بېلګې په توگه په ننګرهار، لغمان، تخار، کندز، کابل، سمنګانو، بلخ، فارياب، بادغيس، هرات او پروان ولايتونو کې اوس هم ځينې خلک د کرباسو له مالوچو څخه پټو، پکړۍ،

سپرنجی، جوال او داسې نور شیان جوړوي. باید هیږه نه کړو چې د کاشي جوړونې او ستڼ گنډنې صنعت په دې وروستیو کې په هېواد کې په بې ساري توگه پراختیا موندلې ده. ماشيني صنايع: د نویو ماشيني صنایعو او عصري کارخانو بنسټ په لومړي ځل په ۱۸۸۷ کال کې د امیرشیر علی خان په دوره کې په افغانستان کې کېښودل شو. تر هغه وروسته یې د امیرعبدالرحمن خان د واکمنۍ پر مهال، دغه صنعت نوره هم وده او پرمختگ وکړ. افغانستان د خپلواکۍ له ترلاسه کولو مخکې، نوي ماشيني صنايع درلودل، خو دومره محدود او لږ وو، چې د هېواد په اقتصادي ډگر کې یې کومه ځانگړې اغیزه نه لرله. د هېواد د عصري کولو په موخه د امیرشیرعلی خان تر لومړنیو اقداماتو وروسته، چې لړۍ یې د انگریزانو د ناڅاپي یرغل او د افغان او انگلیس دویمې جگړې په پیلیدو سره پرې شوه، امیر عبدالرحمن خان د ۱۹ پیړۍ په وروستیو کلونو کې د کابل ماشین خانې په نامه د لومړني عصري کارخانې بنسټ په افغانستان کې کېښود. د دغې کارخانې اصلي چاري پیل شوې او بېلابېلې وسلې لکه توپ، ټوپک او ډول ډول مهمات به یې تولیدول.

ماشيني صنايع (کارخانې):

افغانستان د کرنیزو هېوادونو له ډلې څخه دی او نویو ماشيني صنایعو پکې په پراخه پیمانې وده نه ده کړې. د تاریخي شواهدو له مخې څرگندېږي، چې ماشيني صنايع په افغانستان کې زیاته مخینه نه لري.

له هغه وروسته چې په افغانستان کې د کابل ماشین خانې کارخانې په فعالیت پیل وکړ، ترڅنګ یې د وړۍ او بدنې کارخانې بنسټ هم کېښودل شو؛ باید زیاته کړو، چې یادو کارخانو ټول هغه وسایل او څیزونه تولیدول او برابرول، چې د پوځي موخو لپاره به کار ترې اخیستل کېده.

د افغانستان د هغه مهال حکومت د خپلواکۍ له تر لاسه کولو وروسته هڅه وکړه، څو د سیاسي او نړیوالو اړیکو له پلوه د افغانستان د عصري کولو او صنعتي کولو لپاره زمينې برابرې کړي. پر دې بنسټ، لکه څرنګه چې مخکې هم ترې یادونه وشوه، د دولت په پانګه د آبي بریښنا ستیشنونه، د گوګر جوړونې کوچني کارخانه، د اوږدې کوچني دستګاه او د نجاری او ترکانۍ یوه فابریکه رامنځ ته شوه.

لکه څرنگه چې جوته ده، د کارخانې د کار په دوام او پايښت کې د خامو موادو، پانگو او بشري ځواک د برابرېدو څرنگوالي ترټولو ستر رول لري. له دې امله حکومت د شمال د سړک په جوړولو سره د خامو موادو د برابرولو په لټه کې شو. د موادو او پانگې د چمتو کولو په موخه د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۳ کال کې بانک جوړ شو، چې د شخصي پانگو په کار اچولو سره دغه نيمگړتيا هم له منځه لاړه په ۱۳۱۷ کال کې د صنايعو د پرمختيا په موخه د اقتصاد وزارت جوړ شو او په ۱۳۱۸ هـ ش د بغلان د گوري فابريکې په کار پيل وکړ او په ۱۳۲۰ هـ ش د پلخمرۍ د نساجۍ فابريکه هم فعاليت ته چمتو شوه.

له هغه ځايه چې ماشيني صنايعو ته د خلکو اړتيا ورځ تر بلې زياتېده، نو حکومت دې ته چمتو شو، څو د لومړنيو صنايعو د لا غوړيدا په موخه يو شمېر بيړني تدبيرونه او پلانونه تر لاس لاندې ونيسي. له دې امله په ۱۳۳۵ کال کې د هېواد پنځه کلن پلان طرح شو. د حکومت په پنځه کلن پلان کې د مواصلاتي کړنو تر جوړيدا وروسته د صنايعو موضوع په دويمه درجه کې قرار درلود؛ په دې توگه د هېواد پراختيا او پرمختيا ته پاملرنه وشوه او د تعميراتي موادو پرمختيا هم په پام کې ونيول شوه.

د اقتصادي دويم پلان د تطبيق په پاى کې، د آبي بريښنا، سمنتو او نخي منسوجاتو په توليد کې هم د پام وړ زياتوالى راغى.

د هېواد لومړنۍ نساجي فابريکه په ۱۳۱۵ هـ ش کې په پلخمرې کې جوړه شوه او ساختماني چاري يې د پنځو کلونو په بهير کې بشپړې شوې. په ۱۳۱۷ کال کې د جبل السراج د نساجۍ فابريکې هم په فعاليت پيل وکړ او په ۱۳۶۰ هـ ش کې د نساجۍ ۲۵ نورې کوچني او لويې فابريکې هم په کې نصب شوې. د افغانستان د نساجيو د فابريکو له جملې څخه، د افغان نساجۍ فابريکه چې د گلېهار، پلخمرۍ او جبل السراج د نساجيو فابريکې پکې شاملې دي، د افغانستان د نساجيو ترټولو لويه فابريکه گڼل کېږي. د دغو فابريکو توليدات هم د هېواد په دننه کې مصرفيږي او هم بهر ته صادريږي.

په ټوليزه توگه بايد څرگنده کړو، چې د يادو فابريکو ترڅنگ، د وخت په تيريدو سره نورې وړې او لويې فابريکې هم، د هېواد په نورو سيمو کې جوړې او په فعاليت يې پيل وکړ. چې مور کولى شو د بوټ گندلو فابريکه، د خوراکي توکو د تيارولو فابريکه، د کندهار د ميوو فابريکه، د مميزو د پاکولو فابريکه، د زيتون د پروسس فابريکه، د بغلان د شکر و فابريکه، د سپين غر فابريکه، مرکزي سيلو، د سمنتو فابريکه، د فلزاتو فابريکه، د حجاری او ترکانۍ او د داسې نورو فابريکو نومونه واخلو.

په افغانستان کې بریښنا: د شلمې پیړۍ له نیمایي راهیسې، بریښنا د انرژۍ د ترټولو مهمو پدیدو په توګه د صنعت او د بشر د ژوندانه په ټولو چارو کې خپل رول لوبولی. استحصال او استهلاك یې ډېر په چټکۍ سره زیات شو. باید ووايو، چې له بریښنا څخه په افغانستان کې ګټه اخیستنه په لومړي ځل په ۱۲۷۲ کال د امیر عبدالرحمن خان په دوره کې په کابل کې پیل شو. هغه مهال یوه کوچنۍ ډاینمو نصب او د ۴۰ په شاوخوا څراغونو ته یې بریښنا ورکوله او ورپسې په ۱۵/۱۲/۱۲۷۷ نیټه د بخاري انرژۍ یوه بله وړه دستګاه، چې د ۱۹ کیلوواټو په شاوخوا کې بریښنا یې تولیدوله، په جلال آباد ښار کې په کار واچول شوه، او په پای کې په ۱۲۹۶ هـ ش د بریښنا د تولیدولو یوه کوچنۍ دستګاه په پغمان کې فعاله او په کار پیل وکړ، دغې دستګاه ټول ۱۰ کیلوواټه بریښنا تولیدوله. کله چې په ختیځ کې د عصري صنایعو نهضت خپور شو، نو په افغانستان کې هم د بریښنا انرژۍ د پراختیا او پرمختیا لپاره یو لړ ګامونه واخیستل شول. لکه څرنګه چې په همدې وخت کې د لومړي ځل لپاره د بریښنا د انرژۍ د تولیداتو په موخه د افغانستان د بهیدونکو اوبو سروی پیل شوه. افغانستان د زیاتو لوړو سیمو او د غرونو د لوړو څوکو په درلودلو سره زیات سیندونه لري، چې زیاتره یې د بریښنا انرژۍ د تولید لپاره په زړه پورې اېشارونه لري. د دغه هېواد سیندونه، د بریښنا انرژۍ د تولید په موخه د تر ټولو ارزانو او کم بيو سرچینو په توګه پیژندل شوي دي. که څه هم د اقلیم د وچوالي له امله د کال په بهیر کې د سیندونو په رژیم کې توپیر رامنځ ته کېږي، خو بیا هم د بندونو په جوړولو سره دغه ستونزه لیرې کیدای شي له همدې امله ده چې افغانستان د بریښنا زیات اوبو ستیشنونه او بندونه لري، چې د اقتصادي ارزښت له پلوه ډېر د اهمیت وړ دي، خو له بده مرغه په افغانستان کې د دريو لسيزو جگړو او ناامنیو له امله زیاتره دغه بندونه او دستګاوې یا زیانمن او یا هم په بشپړ ډول ویجاړ شوي دي، چې د زیاتو ستونزو له شتون سره سره، دولت پر دې توانیدلی، چې په ډېره لږه موده کې یې یو شمېر دغه بندونه بیا ورغول او د سیمې د خلکو ستونزې یې تر یوه بریده اوارې کړي، خو بیا هم د دغو ټولو بندونو او ستیشنونو د بیا رغولو لپاره تر دې زیاتو هڅو او منډو تړو ته اړتیا شته. افغانستان د بریښنا یو شمېر بندونه او ستیشنونه لري، چې دلته په لنډ ډول ترې یادونه کوو:

- ۱- د جبل السراج د اوبو بریښنايي دستگاه.
- ۲- د وردگ د چک دستگاه.
- ۳- د پلخمرې دستگاه.
- ۴- د سروبي د بریښنا دستگاه.
- ۵- د نغلو بند.
- ۶- د ماهیپر دستگاه.
- ۷- د نگرهار پروژة.

همدارنگه باید ووايو چې په افغانستان کې د اوبود بریښنا ترڅنگ، له حرارتي بریښنا څخه هم گټه اخیستل کېږي، چې اوسمهال په هېواد کې د حرارتي بریښنا تر ټولو ستره دستگاه په مزارشريف کې واقع ده. د بریښنا دغه حرارتي دستگاه د هغو طبیعي گازو په وسیله فعالیت کوي، چې له جوزجان ولایت څخه مزارشريف ته د نل لیکې په وسیله لیږدول کېږي. د دغې حرارتي دستگاه د تولید ظرفیت په یو ساعت کې ۳۶ زره کیلوواټه دي، چې تر ۴۸ زرو کیلوواټو پورې یې د زیاتیدو شونتیا هم شته. د دغې حرارتي دستگاه د تولید شوې بریښنا یوه برخه په خپله د کوډ او برق په فابریکه کې په مصرف رسیږي او پاتې نوره یې د مزارشريف ښار د روښانولو په موخه دې سیمې ته لیږدول کېږي.

د څلورم څپرکي لنډيز

د اقتصادي اوضاع په پرمختيا او وده کې د هېواد د طبيعي او ټولنيزو لاملونو او شرايطو د اغيزو په پام کې نيولو سره کولی شو دا پايله واخلو، چې افغانستان د ځمکنۍ بڼې د جوړښت، تر ځمکې لاندې منابعو (کاني زيرمو)، سطحي منابعو، (حيواني او نباتي)، د اقليم د مساعدوالي په ګډون د اوبو او سيندونو د بهيدو سيستم او نور شخصي او طبيعي ځانګړنو او همدارنګه د بشري سالم ځواک د موجوديت له پلوه، د ننني عصري صنايعو د پراختيا او پرمختيا لپاره زيات امکانات لري. خو د ۱۸، ۱۹ او د ۲۰ پيړۍ د لومړيو کلونو ستونزمنو او نامناسبو سياسي، اقتصادي او ټولنيزو لاملونو او شرايطو زياتره اسيايي، افريقايي او د لاتيني امريکا ولسونه يې تر خپلې اغېزې لاندې راوستل، او په دغو دريو لويو وچو کې ټول مېشت دولتونه يې د وروسته پاتو او يا مخ پر وده دولتونو په توګه معرفي کړل. بايد ووايو چې يادو لاملونو د دغو هېوادونو د ودې او پرمختګ پر وړاندې ستر خنډونه رامنځ ته کړل.

له دغې اوضاع څخه افغانستان هم بې تاثيره پاتې نه شو، زموږ هېواد هم د همدغو لاملونو له امله د پرمختګ او پرمختيا له کاروانه وروسته پاتې شو او تراوسه پورې د مخ پر وده هېوادونو په ډله کې شمېرل کېږي او پکې په ملي مفهوم کوم مهم بدلون چې په هېواد کې د پرمختګ څرګندوی او ممثل وي، نه ترسترګو کېږي. په مخ پر وده هېوادونو کې د عصري صنايعو پرمختيا او رامنځ ته کول تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته پيل شوه. بايد ووايو په افغانستان کې د ودې او پرمختيا لپاره يو زيات شمېر صنعتي مرکزونه په ځانګړي توګه استهلاکي مالونه، شرايط او مساعد لاملونه شتون لري. زموږ په هېواد کې اوسمهال صنايع په دوو لاسي او ماشيني ډولونو بڼه مومي، چې موږ يې په دې لنډيز کې په لاندې توګه يادونه کوو:

لاسي صنايع له ډېرو پخوا زمانو په افغانستان کې دود وو، خو ډېر په ساده او لومړنۍ بڼه؛ يعنې کوچني لاسي دستګاوې موجودې وې او خلکو به د هېواد په لر او بر کې په ډېره ساده او لومړنۍ بڼه محصولات توليدول. لاسي صنايع هم د نورو اقتصادي ډګرونو په څېر د هېواد په اقتصادي وده کې کره ونډه لري؛ ځکه له يوې خوا د کورنيو اړتياوو په پوره کولو کې مهم رول لري او له بلې خوا د هېواد په بهرنۍ سوداګرۍ کې د پام وړ ارزښت لري. لاسي صنايع په افغانستان کې په بېلابېلو ډولونو باندې ويشل شوي لکه:

د غالی، اوبدلو، ټغر اوبدلو، خامک ګنډلو او ګلدوزۍ، کلالي لوبښی او داسې نور صنايع. دغو صنايعو په هېواد کې د پام وړ پراختيا موندلې ده. د ماشيني صنايعو په اړه هم بايد

یادونه وکړو، چې نوي ماشيني صنايع او عصري کارخانې په افغانستان کې په لومړي ځل په ۱۸۸۷ کال کې د امير شيرعلي خان په دوره کې دود شول، خو د پرمختللي بڼې بنسټ يې د امير عبدالرحمن د واکمنۍ پر مهال کيښودل شو. د خپلواکۍ له تر لاسه کيدو وړاندې په افغانستان کې ماشيني صنايع دومره محدود وو، چې نه يې شواى کولى په عملي توگه، د افغانستان په اقتصادي وده کې اغېزې ولري.

د ۲۰ پيړۍ په وروستيو کلونو کې اميرعبدالرحمن خان وکولى شول، چې د کابل ماشين خانې په نامه په افغانستان کې د لومړنۍ عصري فابريکې بنسټ کېږدي. امير د دغې فابريکې چارې سمبال کړې او په دغې فابريکه کې د سړې او گرمې وسلې د بېلابېلو ډولونو د جوړېدو ترڅنگ، توپ، ټوپک او نور مهمات هم توليدېدل. د افغانستان د خپلواکۍ له ترلاسه کيدو وروسته، ماشيني صنايع په هېواد کې ورو ورو د پرمختيا پر لور گامونه واخيستل. د کابل د ماشين خانې د فابريکې ترڅنگ د وړۍ او بډلو فابريکه هم جوړه شوه. د هېواد د خپلواکۍ له ترلاسه کيدو وروسته د هغه مهال حکومت هڅه وکړه، څو له سياسي پلوه په نړيواله کچه د افغانستان د صنعتي کولو لپاره زمينې برابرې کړي. په دې اساس لکه څرنگه چې مخکې مو هم يادونه وکړه، د دولت په پانگونې سره د آبي بريښنا د دستگاوو او کوچنيو کارخانو لکه: د گوگر جوړونې، خرمن جوړونې، د اوډلو او داسې نورو په واردولو سره يې، وطني توليدات بازار ته وړاندې شول؛ چې دا په خپله په هېواد کې د ماشيني صنايعو ودې ته د ځانگړي پاملرنې په معنا ده.

په همدې توگه، نور کوچنۍ او لويې فابريکې هم يو په بل پسې جوړې شوې، چې په ۱۳۶۸ کال کې يوازې د نساجيو فابريکو شمېر ۲۵ ته رسېده. همدا راز نورې فابريکې لکه: د بوټ گنډلو، د خوراكي توکو د برابرولو، د کندهار د ميوو، د مميز پاکولو، د زيتون د پروسس، د بغلان د شکر، سپين غر، مرکزي سيلو، د سمنټو، فلزاتو، ځنکلونو او داسې نورو فابريکو هم په فعاليت پيل وکړ.

د څلورم څپرکي پوښتنې:

۱. په افغانستان کې د صنعت د تاریخچې په اړه معلومات وړاندې کړئ؟
۲. په افغانستان کې صنایع په څو ډولونو بڼه مومي؟
۳. د افغانستان د لاسي صنایعو په اړه معلومات وړاندې کړئ؟
۴. ماشيني صنایعو له کوم وخت را په دې خوا په افغانستان کې رواج وموند؟
۵. لومړنۍ فابریکه په افغانستان کې د کوم پاچا د واکمنۍ پر مهال په کار پیل وکړ او څه نومېده؟
۶. په افغانستان کې د بریښنا د تاریخچې په اړه معلومات وړاندې کړئ؟
۷. د افغانستان د بریښنا د بندونو نومونه واخلي؟
۸. حرارتي بریښنا د افغانستان په کومه سیمه په څه ډول او په څه بڼه کارول کېږي؟
۹. د یو هېواد، په ځانگړي توگه زموږ د خپل هېواد افغانستان په اقتصادي پرمختیا کې د بریښنا ارزښت بیان کړئ؟

په افغانستان کې سوداګري او مواصلات

ټوليزه موخه:

د هيواد په اقتصادي وده کې د سوداګرۍ او مواصلاتو ارزښت.

د زده کړې موخې: ددغه څپرکي په پای کې له زده کوونکو دا تمه کېږي چې:

- د سوداګرۍ او مواصلاتو اقتصادي ارزښت تشریح کړي.
- د افغانستان د سوداګرۍ بهرنۍ حوزې وپېژني.
- له ګاونډيو هيوادونو سره د افغانستان په تجارتي اړيکو وپوهيږي.
- د افغانستان واردات او صادرات تشریح کړي.
- د افغانستان د مواصلاتو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

په افغانستان کې سوداګري او مواصلات

الف: سوداګري: کله چې اضافي توکي او خدمتونه تبادلې ته وړاندې شي، د سوداګرۍ موضوع منځ ته راځي. انسانانو له ډېرو پخوا زمانو راهيسې په خپله سيمه او بيا د خپل محل په شاوخوا او ورپسې په ليرې سيمو کې د خپلو توکو په راکړه ورکړه لاس پورې کاوه. د افغانستان خلک چې په تيرو زمانو کې د اريايانو په نامه يادېدل، په دې سيمه کې د خپل جغرافيايي موقعيت له مخې، چې د هغه مهال د تمدن په څلور لاره کې واقع وه، د خپلو توکو په راکړه ورکړه کې يې پوره ونډه اخيسته. يعنې هغه مهال، دغه خاوره په داسې يوه جغرافيايي موقعيت کې قرار درلود، چې ختيځ پلو ته يې د هند او چين او لويديځ لوري ته يې د ايران، يونان او روم تمدنونه مېشت وو.

که څه هم یو شمېر تاریخ لیکونکي باور لري، چې د ختیځ او لویدیځ ترمنځ تماس او اړیکې د سکندر مقدوني له دورې راوروسته پیل شوي، خو شواهد ښيي، چې تر هغه مخکې هم یو شمېر غربي سوداګرو ختیځو سیمو ته سفرونه کول؛ د لویدیځ او ختیځ ترمنځ به د سوداګریزو مالونو کاروانونو تګ راتګ کاوه، چې افغانستان له همغې ورځې راهیسې په سوداګرۍ کې د خپل ځانګړي جغرافیایي موقعیت له مخې ځانګړي ځای درلود.

اوسمهال سوداګري په افغانستان کې هم له خپل ځانګړي ارزښت څخه برخمنه ده، نن ورځ په افغانستان کې ډېری تولید شوي مالوچ، غوړ حبوبات، د قره قل پوستکي، وړۍ، طبیعي گاز، سمنټ، میوې او لاجورد ګاونډیو هېوادونو ته صادرېږي.

د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ په اړه باید یادونه وکړو، چې هغه مهال به د افغانستان بهرنۍ سوداګري له دریو ټاکلو حوزو سره ترسره کېده.

۱- د باربرۍ سوداګریزه حوزه.

۲- د ازادې سوداګرۍ حوزه.

۳- د هند د نیمې وچې حوزه.

د باربرۍ حوزې سره د افغانستان سوداګري

د سوداګرۍ په دغه ډول کې د مالونو راکړه ورکړه د هغه تړون له مخې ترسره کېږي، چې مخکې له مخکې د دوو هېوادونو ترمنځ لاسلیک شوی وي. د چین، پخواني شوروي اتحاد، پولنډ، چکوسلواکیا، بلغاریا او له ځېنو نورو هېوادونو سره د افغانستان سوداګري له دغې لارې تر سره کېده. باید زیاته کړو چې، باربري قراردادونه له هغو تړونونو څخه عبارت دي، چې د دوو هېوادونو ترمنځ په امضا رسېږي. د دغه تړون له مخې له پولي اړخه، د دواړو هېوادونو د صادراتي توکو بیه باید مساوي وي. د دې ترڅنګ به د دغه توکو لپاره مخکې له مخکې یوه مشخصه بیه ټاکل کېږي او ورسره د یو کال لپاره تثبیت شوې اندازه او څرنګوالی د اعتبار وړ وي، خو باید څرګنده کړو، له ډېرو کلونو راهیسې دغه ډول سوداګري زموږ په هېواد کې رواج نه لري. په دې وروستیو کلونو کې په دې برخه کې زموږ هېواد د نړۍ له هېڅ کوم هېواد سره هېڅ راز قرار داد یا تړون نه دی لاسلیک کړی، بلکې زموږ د هېواد د نن ورځې سوداګرۍ د ازاد بازار د سوداګرۍ په بڼه تر سره کېږي.

له ازادې حوزې سره د افغانستان سوداګري

د ازادې حوزې سوداګري د افغانستان د سوداګرۍ هغه بڼه ده، چې يو شمېر اروپايي او اسيایي هېوادونه او د امريکا متحده ايالات او جاپان هېوادونه پکې شامل دي. له دغې حوزې سره د مبادلاتو حجم د بيې په پام کې نيولو سره تغيير کوي. دغې حوزې ته د افغانستان صادرات له قره قل، غاليو، د مالوچو لږه اندازه، وړۍ، پوستکو، کولمو، ميوو او مغزياتو (مندکو) څخه عبارت دی؛ له دغو هېوادونو څخه واردات د ماشينونو بېلابېل ډولونه، گاډي او د استهلاکي توکو بېلابېل ډولونه دي. بايد ووايو چې اروپايان له ډېرو پخوا زمانو راهيسې د افغانستان د کرنيزو توکو له توليداتو سره بلدتيا لري او خپلو هېوادونو ته يې په واردولو لاس پورې کوي.

دغه سوداګري د افغانستان د خپلواکۍ د ترلاسه کېدو تر شپو ورځو پورې د بهرنيانو له خوا ترسره کېد، له ۱۹۱۹ کال څخه وروسته د لويديځو هېوادونو سره د سياسي اړيکو له ټينګېدو سره جوخت، د دغو هېوادونو سوداګريزو استازخونو (نماینده گيو) په افغانستان کې په کار پيل وکړ، له دې سره يو ځای افغاني سوداګرو هم په تدريجي ډول خپل توليدات په مستقيمه توګه اروپايي بازارونو ته لېږدول.

په تېرو وختونو کې به له انگلستان، جرمني او جاپان سره د افغانستان سوداګري په مستقيمه توګه ترسره کېده؛ په دې توګه د انگلستان هېواد د افغانستان د پوستکو، قره قل، مالوچو، وړيو او غاليو عمده پيريدونکی وو، همدارنګه د وچو او تازه ميوو په اړه هم په دغو هېوادونو کې زياته ليوالتيا وجود لري.

د ګاونډيو او د نړۍ له نورو هېوادونو سره د افغانستان سوداګريزې اړيکې

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د خلکو د ژوندانه د کچې لوړتيا په موخه او د هېواد د اقتصاد په وده کې د سوداګرۍ د ارزښت په پام کې نيولو سره، دغه سکتور ته ځانګړې پاملرنه کړې ده، د مارکيټ د سيستم دودول او د نړيوالې سوداګرۍ سازمان د مقرر له مخې د ازادې سوداګرۍ د کړنلارو د منلو پر بنسټ تصميم نيول، د هېواد د سوداګريزې تګلارې په توګه په راتلونکي کې منلې دی.

تر ټولو دمخه له گاونډيو هېوادونو او د سيمې او نړۍ له نورو هېوادونو سره، چې افغانستان ورسره بنسټيزه سوداگريزه اړيکه لري، د هېواد سوداگريزې اړيکې بېرته ټينگې شوې؛ دغه اړيکې له گاونډيو او د سيمې له نورو هېوادونو سره د دوه اړخيزو او درې اړخيزو تړونونو په لاسليکولو سره غښتلي شوي دي. لکه څرنګه چې افغانستان د تېرو پنځو کلونو په بهير کې له يو شمير هېوادونو لکه: ترکيه، هندوستان، تاجکستان، ازبکستان، قزاقستان، قرغيزستان، اوکراين، ايران، د چين د خلکو جمهوريت، جرمني، امريکا، انگلستان، چک، پاکستان او نورو سره (۴۳) تړونونه لاسليک کړي دي.

لاسليک شوي تړونونه په ټوليزه توګه د سوداګرۍ، اقتصادي همکارۍ، ترانسپورتي ترانزيت، د اوسپنې پټلۍ او د سوداګرۍ او صنايعو د خونو ترمنځ د همکاريو په تړاو د او له نورو هېوادونو سره د اقتصادي او سوداګريزو همکاريو د تړونونو د لاسليکولو لړۍ دوام لري او په دې برخه کې اړوندې طرحې ترتيب او د دواړو لوريو د متخصصينو تر څېړنې او ارزونې لاندې قرار لري.

د يادو تړونونو په لاسليکولو سره له ډېرو هېوادونو سره د افغانستان سوداگريزې اړيکې بېرته نورمال حالت ته گرځيدلي او دوام لري په سوداګرۍ کې د پام وړ بدلون ترسترګو کېږي؛ واردات او صادرات تر ډېره بريده د هېواد کورني توليدات تر خپلې مثبتې اغېزې لاندې راوستي دي؛ د هغو معتبرو شمېرنو له مخې چې تراوسه پورې ترلاسه شوي، د هېواد د ناخالصو توليداتو يعنې GDP ټوليز حجم ۱۶٪ ته لوړ شوی او هيله ده، چې په راتلونکي کلونو کې به دغه شمېره نوره هم اوچته شي.

د پورتنیو ټکیو په پام کې نيولو سره، د يادونې وړ ده، چې افغانستان نه يوازې له نورو هېوادونو سره د دوه اړخيزو اړيکو د ټينګولو په موخه کوټلي گامونه اخيستي، بلکې په نړيوالو لويو منابعو کې يې هم خپل موجوديت تثبيت کړی دی. لکه څرنګه، چې اوسمهال د ايکو په سيمه ييز اقتصادي، د مرکزي اسيا د همکاريو carec، د سويلي اسيا د سيمه ييزو همکاريو saark او په اسلامي کنفرانس DIC سازمانونو کې يې غړيتوب ترلاسه کړی. همدارنګه په نړيوال سوداګريز سازمان WTO کې د ناظر په توګه منل شوی، په دې سازمان کې د افغانستان د غړيتوب پړاوونه تر کار لاندې دي او هيله ده، په نږدې راتلونکي کې به په دغه لوی نړيوال سازمان کې هم غړيتوب هم ترلاسه کړي.

له هغو زیاتو هڅو سره سره چې په افغانستان کې د سوداګرۍ په برخه کې ترسره شوي او په دې اړه د پام وړ اسانتیاوې رامنځ ته شوي، خو د افغانستان اسلامي جمهوري بیا هم له یو شمېر ننګونو سره مخ دی؛ که څه هم دوه درې لویې لارې چې هېواد له ایران، پاکستان او شمالي ګاونډیو هېوادونو سره نښلوي، بېرته رغول شوي او ګټه اخیستنې ته چمتو شوي، خو د ترافيکي حجم له پلوه، یادې لویې لارې په هېواد کې ترافيکي اړتیاوې نه پوره کوي. لازمه ده چې په دې برخه کې لا نور رغنده ګامونه واخیستل شي.

سربېره پر دې، دغه سړکونه د هېواد مرکز له ولایتونو او ولایتونه له یو بل سره په ښه توګه نښلوي او په ښه وضعیت کې قرار لري، خو بیا هم په دې برخه کې د نړیوالې ټولنې او نورو دوستانو لا زیاتو پاملرنو ته اړتیا محسوسېږي.

که څه هم د ترانسپورټ په برخه کې پرمختګونه شوي، خو بیا هم یو لړ ستونزې موجودې دي؛ دغه ستونزې له ایران، ازبکستان او په ډېره کچه له پاکستان سره دي، هیله ده، چې د دوستانو په پاملرنې سره دغه ستونزې هم اوارې شي.

د ایران له اسلامي جمهوریت سره سوداګریزې اړیکې: له ایران سره د افغانستان د تاریخي اړیکو په پام کې نیولو سره، د افغانستان اسلامي جمهوري دورې تر پیلېدو وروسته د دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګریزې او اقتصادي اړیکې ډېرې پیاوړې شوي؛ چې له یاد هېواد سره د سوداګریزو اړیکو د لا ښه ټینګښت په موخه کولی شو، په فراه ولایت کې د ابونصر فراهي د جدید التاسیس بندر د جوړېدو ترڅنګ په ۱۳۸۷ کال کې د نیمروز ولایت د زرنج په پوله کې، له میلک پله سره د ورینسمن پل له پرانیستنې څخه د یوې بیلګې په توګه یادونه وکړو.

له تاجکستان جمهوري هېواد سره سوداګریزې اړیکې: د تېرو دوه نیمو لسیزو جګړو او ناامنیو په بهیر کې له تاجکستان هېواد سره د افغانستان سوداګریزې اړیکې یو مخ پرې شوي وي؛ خو اوسمهال د دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په نورماله توګه دوام لري؛ او لا هم د پرمختیا پر لور روانه ده.

د شبرغان په ښار کې د پنج سیند پر سر د نوې پله پرانېستنه، د دواړو لورو ترمنځ د دوه اړخیزو او دري اړخیزو سوداګریزو، ترانزیتی او د پانګې اچونې تړونونو لاسلیک کېدل، دغه اړیکې لا پیاوړې کړي دي.

له هندوستان هېواد سره سوداگریزې اړیکې: له هندوستان سره سوداگریزې اړیکې د تېرو کلونو په بهیر کې په نورماله توګه بلل شوی، خو په افغانستان کې د انتقالي دولت تر ټینګښت وروسته، د هندوستان هېواد د افغاني وچو، تازه میوو او طبي نباتاتو لپاره تر ټولو د ښه مارکیټ په توګه پیژندل شوی دی.

د هندوستان دولت د افغاني صادراتي ۳۷ ټوکو لپاره ګمرکي تخفیف منلی، چې له دې جملې څخه ۱۱ یې په بشپړه توګه له محصول څخه معاف او د پاتې نورو لپاره یې ۵۰٪ سلنه ګمرکي ترجیحات امتیازات ورکړي؛ همدارنګه په دې هېواد کې لکه په دهلي او ممبېي ښارونو کې د سوداگریزو نندارتونونو جوړول او په دې نندارتونونو کې د افغاني صادراتو لپاره د بازار موندنې په موخه د افغاني سوداګرو ګډون، د افغانستان د سوداګریزو او صادراتي ټوکو لپاره ښې زمينې برابرې کړي دي.

له پاکستان اسلامي جمهوریت سره سوداگریزې اړیکې: هغه ټرانزیتی پروتوکول، چې په ۱۹۴۰ میلادي کال کې د دواړو لورو (د افغانستان اسلامي جمهوري او پاکستان جمهوري) هېوادونو ترمنځ لاسلیک شوي او تر اوسه پورې مرعي الاجرا دی، له بده مرغه د پاکستان لوري له خوا هېڅکله په پام کې نه دی نیول شوي او په پرله پسې توګه د دغه هېواد د مسوولینو له خوا نقض شوي دي.

د پاکستان په خاوره کې د افغاني ټوکو او مالونو ترانزیت له ننګونو سره مخ دی، چې په دې اړه د دواړو هېوادونو لوړ پوړو پلاوو په وار وار له یو بل سره لیده کاته او خبرې اترې کړي، خو بیا هم د یاد هېواد له لوري دغه پروتوکول عملي شوی نه دی؛ غیررسمي سوداګری او د پاکستان له خاورې څخه زموږ هېواد ته د مالونو قاچاق، یوه بله لویه ستونزه ده، چې د افغانستان دولت عواید یې ډېر زیانمن کړی او په دې توګه د افغانستان مارکیټ د پاکستان له زاړه او بي کیفیته ټوکو څخه ډک شوی دی.

د چین له هېواد سره د افغانستان سوداگریزې اړیکې ښی ارزول شوی، په دې توګه له دغه هېواد څخه د افغاني سوداګرو مالونه د قزاقستان او ازبکستان له ترانزیتی لارو څخه افغانستان ته واردېږي او دغه لړۍ په عادي بڼه دوام لري.

همدارنگه له نورو هېوادونو سره د افغانستان سوداګريزې اړيکې هم ښې ارزول شوی دی. خو د ګاونډيو او د سيمې د هېوادونو په پرتله، له نورو بهرنيو هېوادونو څخه د افغانستان واردات په لږه پيمانه دي.

د هغو رسمي رپوټونو له مخې چې د سوداګرۍ وزارت له خوا خپاره شوي، په اوسنيو شرايطو کې له ګاونډيو او د سيمې له نورو هېوادونو سره د افغانستان سوداګريزې اړيکې مخ پر وده او د پراختيا په حال کې دي. په ځانګړي توګه د هند، پاکستان، تاجکستان او ايران له هېوادونو سره. بايد ووايو چې د افغانستان عمده سوداګريز شريکان همدغه دري هېوادونه، لکه ايران، پاکستان او هند دي. همدا راز له لاندېنيو هېوادونو سره په رسمي توګه سوداګريز تړونونه لاسليک شوي دي: چين، پاکستان، هندوستان، ازبکستان، ترکمنستان او ايران.

د افغانستان صادرات

د افغانستان صادرات هم د نورو پرمختيايي هېوادونو په شان خوراكي او خام توکي دي، چې په بدل کې يې زيات شمېر د پانګونې وړ او استهلاکي توکي واردوي. دغه هېواد د نورو مخ پر وده هېوادونو په څېر په خپلو بهرنيو سوداګريزو چارو کې له يو لړ مهمو ستونزو سره لاس او ګرېوان دي. د افغانستان د صادراتو ډېره برخه لا هم کرنيز دوديز محصولات جوړوي. د دغو محصولاتو د ډېرو توکو لپاره په بهر کې ډېره ليوالتيا موجوده ده. د سوداګرۍ او صنايعو وزارت د صادراتو د عمومي مديريت د وروستيو کلونو د رسمي رپوټونو له مخې، د هېواد عمده صادراتي توکي عبارت دي له: وچې ميوې، ګالی، معدني ډبرې، لاسي صنايع، طبي نباتات، د قره قل پوستکي او داسې نور، چې د نړۍ تر ۵۰ زياتو هېوادونو ته صادريږي.

په خپله د سوداګرۍ وزير د شخصي رپوټ له مخې، د افغانستان صادرات په ۱۳۸۱ کال کې ۱۰۰ ميليونو ډالرو ته رسېده.

له ۱۳۷۷ تر ۱۳۸۷ کلونو پورې په زرو امريکايي ډالرو د افغانستان د صنعتي او کرنيزو

نوڪو بيه

ڪٺه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
اڦلام	تازه ميوه	وجه ميوه	طبي نباتات	تضمونه	ڪريانه باب	پوسٽڪي	وري	ڪوٺي	غالي	مجموع صادرات
۸۷۸۱	۸۶۷۰	۷۸۲۷	۰۱۹۵	۰۷۸۰	۳۶۰	۱۱۱۶	۱۱۲۶	۰۱۰۰	۱۴۷۰۳۶	۱۶۶،۲۳۷
۱۳۷۹	۸۰۳۰	۰۰۱۰	۰۶۶۹	۷۸۰	۰۱۷۰	۱۳۷۰۱	۳۰۹۰	۰۷۸۵	۱۸۵،۷۶۶	۱۳۷،۰۳۱
۰۷۲۱	۶۳۶۳	۶۰۵۰۹	۱۹۳۵	۷۶۱۰	۷۱۵۰	۷۸۷۳۱	۲۹۶۷	۳۳۱۰	۱۰۵۰۳	۷۶،۰۹۷
۱۷۲۱	۸۷۵۷	۱۵۶،۷۵۱	۶۳۶۳	۶۰۰۶	۱،۰۵۰	۹،۱۷۳	۲،۶۵۶	۱،۰	۱۴،۰۵۶	۱۰۰،۰۹۰
۰۷۲۱	۱۸۷۷	۱۲،۶۵۱	۷۱۲۹	۷۸۱۶	۶۶۳۹	۶۳۷۸۹	۷۳۳۲	۶۶۰	۸۷۳۶۱	۷۷۷،۷۳۱
۰۷۲۱	۳۸۶،۲۱	۱۷۷،۳۸۷	۱۱۶،۷	۴۶۷۲	۶۷۰۳	۳۸۶،۲۱	۶۵۷۷	۱۶۰	۷۸۳،۱۱۱	۶۳۱،۵۰۲
۱۳۷۸	۷۶۹،۶۱	۸۷،۶۸۷	۳۸،۸۷	۱،۲۰۶	۱۱۵،۱	۰۷۸،۵	۷۷۲،۰	۱۳	۱۵۶،۸۵۱	۱۳۸،۸۷۳
۰۷۲۱	۳۷۸،۵۰	۳۵۱،۶۸۱	۲،۶۶۱	۱،۵۵۱	۲،۷۰۳	۰۶۵،۰	۸،۵۵۰	۶۱۹	۱۱۶،۲۲	۱۱۳،۶۶۳
۱۷۲۱	۶۸۴،۱۳	۰۷۳،۷۱۱	۲،۸۶۱	۸۶۳۱	۰۵۳،۱	۸۳،۷۱	۷۶۶،۳	۰۸۳۰	۱۷۲،۶۶۲	۳۰،۳۰۳
۸۷۲۱	۳۳۲،۱۳	۶۳۲،۵۳۸	۳۵۲،۱۲	۷۵۷،۶	۱۵۷،۰	۸۶۷،۰۲	۱۸۳،۵	۵۷۶،۲	۸۸،۶۳۱	۱۶۵،۳۳۰

په ۱۳۸۲ ڪال ڪي ۱۴۴ ميليون ڊالرو، په ۱۳۸۳ ڪال ڪي ۳۰۵ ميليون ڊالرو، په ۱۳۸۴ ڪال ڪي ۳۸۴ ميليون ڊالرو، په ۱۳۸۵ ڪال ڪي ۴۱۶ ميليون ڊالرو، په ۱۳۸۶ ڪال ڪي ۴۰۶ ميليون ڊالرو او په ۱۳۸۷ ڪال ڪي ۵۰۰ ميليون ڊالرو ته رسېده.

د افغانستان واردات

باید څرگنده کړو، چې د افغانستان صنعت په کافي اندازه پرمختګ نه دی کړی، نو له دې امله، افغانان خپل د اړتیا وړ لومړني توکي له بهره واردوي. په داسې حال کې، چې د هېواد صادراتي توکي يوازې څو قلمه تشکيلوي، خو وارداتي توکي يې بېلابېل ډولونه لري او شمېر يې هم زيات دی؛ هغه استهلاکي توکي چې له بهره هېواد ته واردېږي، د وروستيو کلونو د شمېرنو او معلوماتو له مخې، تر ټولو مهم يې له ماشينونو، تعميراتي موادو، منسوجاتو، د کور لوازمو، پټولو، گازو، درملو او د اړتيا وړ په سلګونو نورو څيزونو او توکو څخه عبارت دي. له هغه ځايه، چې په وروستيو کلونو کې زموږ په هېواد افغانستان کې د بيارغونې چارې دوام لري، نو له دې امله ټول د اړتيا وړ توکي له بهره واردېږي. همدا سبب دی چې د سوداګرۍ او صنايعو وزارت د ۱۳۸۶ کال په رپوټ کې راغلي دي، د هېواد د وارداتي توکو بېي ۳ ميليارډو ډالرو ته رسېدلې دي، چې د هېواد د صادراتي توکو د بېي په تناسب، د هېواد د سوداګرۍ بېلانس له ستر کسر سره مخامخ دي.

په افغانستان کې مواصلات

د نړۍ اقتصادي تاريخ د دې څرګندوی دی، چې مواصلاتي کرښې او ټرانسپورتي وسايل د انساني ټولنو د اړتياوو په پوره کولو کې د يادولو وړ پوره او بازاړي ونډه ادا کړې ده او په ډېرو ستونزمنو شرايطو او حالاتو کې يې د انسانانو د اړتيا وړ مالونه او توکي د نړۍ په ډېرو ليرې پرتو سيمو کې د هغوی په واک کې ورکړي دي. له همدې امله له بېلابېلو ټرانسپورتي لارو چارو څخه گټه اخيسته لکه: هوايي کرښې، سمندري او ځمکنۍ لارې کولی شي، د ټرانسپورتي وسايلو په انتخاب کې متغير انتخابونه د انسان مخې ته کېږدي. دا چې، د حمل او نقل او د ټرانسپورټ له کومو وسايلو څخه استفاده د انسانانو لپاره ډېرې گټې لري، دا يوه پيچلې او د نه تفکيک وړ موضوع ده، خو په بشپړ وضاحت سره ویلی شو، چې د حمل او نقل او ټرانسپورټ هرې وسيلې، چې انسانانو يې د رامنځ ته کېدو له مهاله ترې گټه اخيستي، توانېدلي چې د سوداګريزو بارونو، د مسافر په توګه د انساني ځواک او د لېږدونې او نورو توکو په لېږدولو کې د پام وړ برخه واخلي. وروستۍ درې لسيزې د هېواد په اقتصادي ژوندانه کې په ځانګړي توګه د سوداګريزو بارونو او انساني ځواک د ټرانسپورټ په برخه کې، له ننګونو څخه ډکې وي؛ په هېواد کې

حلقوي سړکونه او ځمکینو لارو له گواښمنو او ستونزمنو شرایطو او حالاتو سره سره، د لېږدونې په برخه کې یې زیاته ونډه ادا کړې ده. د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې د امان الله غازي پاچا د واکمنۍ پر مهال د افغانستان د وسپنې پټلۍ جوړول، چې له بدمرغه په همغه پیل کې، چې د هرات د تورغونډۍ له پولې څخه لا لس کیلومتره نه وه تیره شوې، چې د بهرنیو او کورنیو دسیسو له امله، د امان الله خان حکومت ړنگ شو او د وخت پاچا غازي امان الله خان د افغانستان د وسپنې پټلۍ د جوړولو او پرانیستنه هیله له ځان سره گور ته یوړه.

له هغه ځایه، چې افغانستان د هغو هېوادونو له ډلې څخه دی، چې په وچه کې ایسار دی، او په دې اساس، په دې هېواد کې د سمندري ترانسپورت رامنځ ته کول او فعالیت ناشونی دی؛ له دې کبله، د ځمکنۍ ترانسپورت پراختیا او وده د هېواد په ترانسپورتي فعالیتونو کې د منلو وړ انتخاب گڼل کېږي. په وچه کې د افغانستان د ایسارتیا له امله، د دې لپاره هېڅ هیله موجوده نه ده، چې سمندري مواصلاتي لارې رامنځ ته او گټې اخیستنې ته وړاندې شي.

په هېواد کې وروستي بدلونونه او د هېواد د نافذه اساسي قانون د لسمې او یوولسمې مادې په رڼا کې د بازار د اقتصادي نظام د سیاست ټاکل، په هېواد کې د خصوصي سکتور لپاره د هوايي شرکتونو د جوړولو په موخه شرایط برابر کړي. لکه څرنګه چې په ډېره لږه موده کې څو خصوصي هوايي شرکتونو په هېواد کې د فعالیت جواز ترلاسه کړي، چې دغه شرکتونه همدا اوس په ډېر لوړ کیفیت د هوايي ترانسپورت په برخه کې خپل فعالیتونه سرته رسوي. سربېره پر دې چې د لویو لارو، حلقوي سړکونو او د وسپنې پټلۍ د جوړولو په برخه کې، پانگونه کومه گټه نه لري او همدارنګه خصوصي سکتور هم په دغو برخو کې د پانګونې لېوالتیا نه لري. دولت چې د ازاد بازار په اقتصادي نظام کې د ناظر په توګه رول ادا کوي، په دې برخو کې پانگونه کړې ده او له نېکه مرغه تراوسه پورې د لویو لارو، حلقوي او فرعي سړکونو په جوړولو کې زیاتې هڅې کړي، چې په دې برخه کې د پام وړ لاسته راوړنې لري. همدا راز خصوصي سکتور له دغه فرصت څخه په ګټه اخیستنې، د ځمکنی ترانسپورت د وسایلو په برابرولو او د ترانسپورتي او ترانزیتی اتحادیو په رامنځ ته کولو سره، د ښو عملي کړنو جوګه شوی او په دې برخه کې یې ښې لاسته راوړنې هم لري دي.

له هغه ځایه، چې د وسپنې پټلۍ د جوړولو لپاره ډېرو پانګو او پیسو ته اړتیا شته، خو له دې سره سره بیا هم دولت تر اوسه پورې په دې برخه کې زیاتې هڅې او منډې ترې کړي، چې په لاندې توګه ترې یادونه کوو:

د هرات او خواف د وسپنې پټلۍ د جوړولو اجرائیوي عملیات پیل شوي. د اورگاډي د پټلۍ دغه کرښه افغانستان د ایران د وسپنې پټلۍ له کرښې او له هغه ځایه بیا له اروپا سره نښلوي، چې د دغې پروژې په بشپړېدو سره به زموږ هېواد د لومړي ځل لپاره د وسپنې پټلۍ خاوند شي او د ایران د وسپنې پټلۍ د کرښې له لارې به د ترکیې، اروپا او د فارس په خلیج کې د ایران سمندري بندرونو ته لاره مومي.

د دغې پروژې ټول لگښتونه به د ایران له کورنۍ بودیچې او د همدې هېواد د بلاعوضو مرستو له فنډ څخه تمویلېږي. د دې وسپنې پټلۍ دکرښې اوږدوالی ۱۹۱ کیلومترو ته رسېږي. ددغې وسپنې پټلۍ کرښه تر هراته پورې نه محدودېږي، بلکې د هېواد شمال لوري ته به تر شېرخان بندره پورې وغځول شي، چې تر هغه ځایه پورې به یې ټول اوږدوالی ۱۲۵۰ کیلومترو ته ورسېږي.

د دغې سترې پروژې ټول لگښتونه نږدې دوه میلیاردو امریکایي ډالره اټکل شوي، چې د اقتصادي چارو د کارپوهانو په باور د هرات - خواف د وسپنې پټلۍ غځول په واقعیت کې، د ورېښمو دهمغې پخوانۍ لارې بیا پرانېستنه ده، چې په تېرو وختونو کې یې افغانستان د نړۍ له مواصلاتي لارو سره وصل کړی و. داسې ښکاري، چې د وسپنې پټلۍ یاده کرښه به منځنۍ اسیا د ایران له بندر عباس، د پاکستان له کراچي بندر، د هندوستان له ممبې بندر او نورو نړیوالو بندرونو سره، چې د اسیا سویل او شمال سره، ونښلوي.

د وسپنې پټلۍ دغه کرښه د مصرف مارکیټ او د منځنۍ اسیا د سوداگریزو مالونو په ځانگړي توگه د نفتو او گازو د صدور د بازار له پلوه، کولی شي، افغانستان د نړۍ په کچه د مواصلاتو د پام وړ مسیر په توگه مطرح کړي. اټکل شوي، چې په هر کال کې به له ۱۰ تر ۱۵ میلیونه ټنه سوداگریز مالونه له دغې لارې څخه ترانزیت شي، چې د دغه ترانزیت له پلوه به له ۳۰۰-۴۰۰ ملیونه امریکایي ډالرو په شاوخوا کې زموږ هېواد حق العبور ترلاسه کړي. د پورتنیو ټکیو په پام کې نیولو سره، باید څرگنده کړو، چې د مواصلاتي کرښو پراختیا د هېواد د صنعتي فعالیتونو د پرمختیا په لاره کې رغنده رول او بنسټیزه ونډه لرلی شي.

الف: د کابل - تورخم سړک: دغه سړک د هېواد له مهمو سړکونو څخه گڼل کېږي، چې د تورخم د پولې له لارې د پېښور د تورخم له درې او د کراچۍ د وسپنې پټلۍ له کرښې سره نښلي. همدا راز د افغانستان د صادراتي توکو ډېره برخه له همدې لارې پاکستان، هند او د نړۍ نورو هېوادونو ته لار مومي او همدارنگه له یادو هېوادونو څخه وارد شوي مالونه هم له همدې لارې هېواد ته دننه کېږي. دغه مهم سړک، چې په ختیځ کې

کابل له ننگرهار او لغمان ولایتونو سره نښلوي او د هېواد له مهمو سوداگریزو لویولارو څخه گنل کېږي، اوږدوالی یې ۲۳۲ کیلومتره او سور یې ۱۰ متره او د قیر شوي برخې سور یې ۷ مترو ته رسېږي او دغه سړک ته څېرمه د هېواد څو مهم بندونه، لکه سروبي، نغلو، ماهیپر او درونته هم جوړ شوي دي.

د هندوکش او د بابا د غرونو سلسله، چې په ښکاره بڼه افغانستان پر دوو شمالي او سویلي برخو وېشي او د هېواد د دغو دوو سیمو ترمنځ، تر ټولو لوی طبیعي خنډ گنل کېږي، نو د هغه اقتصادي ارزښت له مخې، چې د هېواد شمالي ولایتونه یې لري، دا اړتیا رامنځ ته کېږي، چې د تولید دغه عمده سیمې باید له کابل ښار سره ونښلول شي.

له همدې امله، د شمالي سیمو لویې لارې تر ټولو لومړۍ په پام کې نیول شوې او دغې موخې ته د رسېدو لپاره باید د هندوکش له غرونو واورو؛ نو له دې کبله د سالنگونو ستره پروژه تر اجرا لاندې ونیول شوه. باید یادونه وکړو چې تر دې مخکې د کابل او د هېواد د شمالي او سویلي ولایتونو ترمنځ ارتباطي لاره له شیبړ کوتل او شکاری درې له لارې تیره شوې وه. لکه څرنګه چې دغې لارې له یوې خوا ډېر لوی واټن جوړاوه او له بلې خوا یې د فوټوګرافي له پلوه زیاتې بودیجې ته اړتیا لرله نو په دې خاطر، د ۲۰۰ کیلومتره په واټن د سالنگ د لویې لارې جوړېدل، د هېواد د شمالي سیمو لاره لنډه کړه.

دغه لویه لاره، د دې ترڅنګ، چې د هېواد اباد ولایتونه له مرکز او نورو سویلي، ختیځ او سویل لویدیځو ولایتونو سره نښلوي. د افغانستان - ازبکستان او بالاخره روسیې ترمنځ هم د ترانزیت او سوداګرۍ تر ټولو مهمه لاره گنل کېږي. د دغې پروژې د جوړولو چارې د لویدیځ هندوکش د شمال او سویل له برخې یعنې د دوشي او جبل السراج له سیمې څخه په ۱۳۳۷ کال کې پیل او په ۱۳۴۳ کال کې د پخواني شوروي اتحاد په تخنیکي مرسته بشپړه شوه. د دغې لویې لارې په مسیر کې د سالنگ تونل د ۲۶۷۶ مترو په اوږدوالي او د اوو مترو په سور جوړ شو، چې د قیر او کانکریت شوي برخې سور یې شپږ متره او د تونل لوړوالی یې اوه متره ته رسېږي.

د افغانستان لویدیځه لویه لاره: د کابل - کندهار لویه لاره د هېواد له لومړۍ درجې ترانزیتي سړکونو څخه شمېرل کېږي. دغه سړک، د هېواد مهم ولایتونه له یو بل او له مرکز سره نښلوي. د یاد سړک د کار په پای ته رسېدو سره، له یوې خوا د سپین بولدک او کندهار ترمنځ او له بلې خوا د هېواد د نورو عمده سیمو لکه غزني، مقر او قلات ترمنځ ارتباط ټینګ شو. د دغه سړک د سروې چارې په ۱۳۳۶ کال کې پیل او په ۱۳۴۰ کال کې یې د جوړولو

کار پای ته ورسیده. د کابل - کندهار د لویې لارې اوږدوالی ۴۸۳ کیلومتره دی، چې د ټول کال په بهیر کې د گټې اخیستنې وړ ده، ځکه د دغه سړک په مسیر کې، لوړې سیمې نه شته او کوتلونه نه لري؛ دغه سړک د امریکا د متحده ایالاتونو په مرسته او د هغوی د متخصصینو په وسیله جوړ شو. د کندهار او سپین بولدک سړک چې ۱۰۱ کیلو متر اوږدوالی لري، د اساسي او پاخه سړکونو له جملې څخه دي، چې د کندهار او کویتې ترمنځ تر ټولو مهمه ټرانزیتی لاره جوړوي.

د کندهار - هرات او تورغندی سړک: دغه سړک د افغانستان له تر ټولو عصري او مدرنو سړکونو څخه گڼل کېږي، چې په کانکریتی ډول جوړ شوی دی. د دغه سړک اوږدوالی له کندهاره تر تورغندی پورې ۶۷۴ کیلومترو ته رسېږي، چې د کانکریتی برخې سور یې اوه متره دی.

د یاد سړک مقاومت د دوې د تودوخې په وړاندې هم زیات دي، له همدې امله ده، چې په دوې کې د هوا د تودوخې له امله هم نه زیانمنېږي. د اسلام قلعي - هرات سړک تر هغه وروسته، چې د کابل - کندهار او هرات سړک جوړ شو، کار پرې پیل او بشپړ شو. د هرات - اسلام قلعي سړک هم یو اړین امر گڼل کېږي، چې د هرات - مشهد ترمنځ تر ټولو مهمه ټرانزیتی لاره جوړوي.

د افغانستان عمده سوداگریز بندرونه: لکه څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده، افغانستان د خپل جغرافیایي او تاریخي موقعیت له مخې، د سویلي اسیا او منځنۍ اسیا ترمنځ د ټرانزیت او سوداگریزو توکو لپاره تر ټولو مهم معبر او ارتباطي پل گڼل کېږي، چې په هېواد کې هر بندر د خپل موقعیت له مخې د پام وړ ارزښت لري، چې د صادراتي، وارداتي او ټرانزیتی مالونو او توکو په لېږدولو کې محوري او مهمه ونډه لري، نو په دې اساس د هېواد بندرونه په لاندې کتګوریو باندې وېشل کېږي:

۱- هغه بندرونه چې فعال او د تاسیساتو او تجهیزاتو لرونکي دي: د حیرتان بندر، شیرخان بندر او تورغونډۍ بندر زموږ د هېواد له پخوانیو بندرونو څخه دي؛ چې د هېواد د صادراتو او وارداتو د اړتیاوو په پام کې نیولو سره پخوا جوړ شوي دي. د وخت په تېرېدو سره د هېواد د سوداګرۍ کچه لکه صادرات، واردات او ټرانزیت وده کړي او د هېواد له قلمرو څخه د سویلي اسیا او منځنۍ اسیا د هېوادونو ترمنځ د ارتباطي پل په توګه د گټې اخیستنې په اړه د دولت (د سوداګرۍ او صنایعو وزارت) نوي تګلارې د دې غوښتنه کوي، څو یاد بندرونه مدرن او عصري شي؛ هم د تاسیساتو له پلوه لکه انګړونه، پرانیستي او تړلي سکلاتونه، د چاپوډېدونکو او خطرناکو موادو لپاره میدانونه، د صادراتي،

وارداتي او ترانزيتي مالونو د تشو او ډکو کانتینرونو د ساتنې په موخه میدانونه، پورتونه، سړکونه، د اداري دفترونو لپاره ودانۍ، د کارکوونکو لپاره د هستوګنې کورونه، د سړو خونو ودانول، د سوداګریزو ازادو زونونو جوړول، د ښارګوټو ودانول، او د نورو تجهیزاتو لکه د بندرونو د ترانسپورتي نقلیه وسایلو لپاره د کرنونو او فورکلِفیتونو برابرول، د I C I د برقي سیستمونو جوړول، اطفایې، د وسپنې پټلۍ، د سړکونو بیارغونه او تمديد، د اکسري ماشینونه او د مالونو د تللو لپاره د لوړ تناژ تلو نصبول، د وارداتي، صادراتي او ترانزيتي مالونو د چټکې لېږدونې په موخه د همغږو کړنلارو ترلاس لاندې نیول او د سیمه ییزو او نړیوالو منل شویو نورمونو له مخې او د سوداګریزو اړتیاوو په رڼا کې د نورو اسانتیاوو برابرول.

۱. هغه فعال بندرونه، چې د لومړنیو تاسیساتو او تجهیزاتو لرونکي دي: د اچې او آی خانم بندرونه دي، چې د سوداګرۍ او صنایعو وزارت پورې تړلي دي، له ترټولو لومړنیو امکاناتو او بندري خدمتونو څخه برخمن دي او د هېواد د فعالو بندرونو په ډله کې شمېرل کېږي.

۲. هغه بندرونه چې نوي تاسیس شوي دي:

الف- د خوست د غلام خان بندر: دغه بندر به د حیرتان بندر د پانګې په مرسته، د ۴۴ جریبو ځمکو په ساحه کې د ټولو بندري تاسیساتو، تجهیزاتو او خدمتونو په لرلو سره د پور په ډول جوړ شي.

ب- د تورخم بندر: دغه بندر به هم د حیرتان بندر د عوایدو په مرسته، د ۶۴ جریبه ځمکي په ساحه کې، د ټولو وسایلو او مدرنو تجهیزاتو په لرلو سره د پور په ډول جوړ شي.

ج- د سپین بولدک بندر: دغه بندر د تورغونډۍ بندر له عوایدو څخه د ټولو اړینو تاسیساتو، تجهیزاتو او وسایلو په لرلو سره د پور په ډول جوړېږي.

د- د زرنج بندر: دغه بندر هم د تورغونډۍ بندر له عوایدو څخه د ټولو اړینو تاسیساتو، تجهیزاتو او وسایلو په لرلو سره د ۱۰۰ جریبه ځمکي په ساحه کې د پور په ډول جوړېږي.

ر- د اسلام قلعي بندر: دغه بندر هم د تورغونډۍ بندر له عوایدو څخه د ټولو اړینو تاسیساتو، تجهیزاتو، وسایلو او بندري خدمتونو په لرلو سره د سلو جریبو ځمکي په ساحه کې د پور په ډول ودانېږي.

باید څرګنده کړو، چې د هېواد سوداګریزو اړتیاوو او د هېواد له قلمرو څخه د دوو اسیایي برخو ترمنځ د ارتباطي پل په توګه ګټه اخیستنې، د پخوانیو بندرونو د نوي کولو او

پراختیا ورکولو، چې له ټولو مدرنو تجهیزاتو او نویو تاسیساتو څخه برخمن وي، اړتیا رامنځ ته کوي. همدارنگه د نړیوالو منل شویو نورمونو پر بنسټ د نویو کړنلارو د جوړولو په برخه کې یو دقیق او ژور پلان اوټکل (بر آورد) اړتیا هم رادمخه کوي.

په دې توګه له منل شویو معیارونو او ستندردونو سره سم، د اړتیاوو دقیق اټکل وشي؛ دغه اټکلونه او برآوردونه، چې د ګاونډیو او نړیوالو هېوادونو له تجربو څخه په ګټه اخیستنې سره ترسره کېږي، کولی شي زموږ د هېواد د بندرونو حالت تر پخوا مدرنیز او نوي کړي، خو په دې توګه په هېواد کې د سوداګرۍ یعنې صادراتو، وارداتو او ټرانزیت وضعیت له نړیوالو نورمونو او ستندردونو سره سم پر مخ لاړ شي.

د پنځم څپرکي لنډيز (په افغانستان کې سوداګري او مواصلات)

کله چې اضافي څیزونه او خدمتونه تبادلي ته وړاندې کېږي، نو د سوداګرۍ موضوع رامنځ ته کېږي. انسانانو له ډېرو پخوانیو زمانو را په دې خوا د خپلو اړتیاوو د پوره کولو په موخه، په سیمه کې د شیانو او خدمتونو په راکړه ورکړه لاس پوري کاوه. د افغانستان خلک چې په تیرو زمانو کې د اریایانو په نامه یادیدل، په دې سیمه کې د خپل جغرافیایي موقعیت له مخې، چې د هغه مهال د تمدن په څلور لاري کې واقع وه، د خپلو توکو په راکړه ورکړه کې یې پوره ونډه اخیسته.

یعنې هغه مهال، دغه خاوره په داسې یو جغرافیایي موقعیت کې واقع وه، چې ختیځ پلو ته یې د هند او چین او لویدیځ لوري ته یې د ایران، یونان او روم تمدنونه واقع وه. دغه مهال افغانستان د خپل ستراتیژیک او ټرانزیتي موقعیت له مخې، ډېر اهمیت درلود او په افغانستان کې سوداګرۍ هم په دغه دوره کې زیاته پراختیا موندلې وه. چې د سوداګرۍ ډېره برخه د همدغو لارو له څخه بڼه نیوله. په افغانستان کې ډېری تولید شوي مالوچ، غوړحبوبات، د قره قل پوستکي، وړۍ، طبیعي ګاز، سمنټ، میوې او لاجورد ګاونډیو هېوادونو ته صادرېدل.

د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ په برخه کې باید یادونه وکړو، چې بهرنۍ سوداګري په کې ازاده ده.

د هند د نیمې وچې حوزه: د افغانستان د ترانسپورتي کرښو په تړاو باید یادونه وکړو، چې د ترانسپورتي مواصلاتي منظم سیستم د یو هېواد د اقتصادي او ټولنيزې پرمختیا بنسټ جوړوي، په هېواد کې د ټولنيز او اقتصادي یووالي او د اړتیا وړ توکو او اطلاعاتو د لیردولو

په برخه کې د اسانتیاوو د برابرولو لامل گرځي. په هغه وخت کې چې په یو هېواد کې دغه اقتصادي بنسټ، په سمه او منظمه توګه جوړ او ګټې اخیستنې ته وړاندې شي، د توکو مولدینو او ان کروندګر او بزګر چې په لیرې پرتو سیمو کې اوسېږي، کولی شي، خپل محصولات ډېر ژر او د خپلو محصولاتو له ضایع کېدو پرته د خرڅلاو بازارونو ته وړاندې کړي او زیات عاید ترلاسه کړي. د هغو بدلونونو په پام کې نیولو سره، چې په وروستیو کلونو کې زموږ په هېواد کې د خلکو د ژوندانه په ټولو برخو کې رامنځ ته شوي، ورسره جوخت مواصلاتي نوي کړنې هم پراخې شوي، چې دا لړۍ کولی شي، په هېواد کې سیاسي، اقتصادي او فرهنګي بنسټ جوړ کړي.

په دې اساس د هېواد په ټولو سیمو کې د مواصلاتي کړنو جوړول او د هغوی پرمختیا، یو اړین امر ګڼل کېږي، خو په دې توګه موږ وکولی شو، د هېواد اقتصاد ته وده او د خپلو خلکو د ژوندانه کچه لوړه کړو.

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱. سوداګري له کوم مهاله په افغانستان کې پیل شوې بیان یې کړئ؟
۲. په سیمه کې د سوداګرۍ لپاره د افغانستان جغرافیایي موقعیت څه ارزښت لري، څرګند یې کړئ؟
۳. د افغانستان صادرات تشریح کړئ؟
۴. صادرات او واردات د یو هېواد په اقتصاد کې څه رول لري، بیان یې کړئ؟
۵. د افغانستان د مواصلاتي کړنو په اړه خپل معلومات بیان کړئ؟
۶. د هېواد د اقتصاد په وده کې د مواصلاتي کړنو د جوړولو ارزښت بیان کړئ؟
۷. د یو هېواد اقتصادي بنسټ څه شی جوړوي او ولې یې جوړوي؟ واضح یې کړئ؟
۸. د یو هېواد په اقتصاد کې سوداګریز بندرونه کوم رول لري، بیان یې کړئ؟
۹. د افغانستان د سوداګریزو بندرونو نمونه واخلم؟

د نړۍ مهم بندرونه

- د زده کړې موخې: ددغه څپرکي په پای کې له زده کوونکو تمه کېږي چې:
- د نړیوالو سوداگریزو بندرونو په اړه کافي معلومات تر لاسه کوي.
  - د نړیوالو اقتصادي تړونونو په اړه معلومات ترلاسه کوي.

د نړۍ مهم بندرونه

هغه مهم سوداگریز بندرونه، چې د اروپا په لویه وچه کې موقعیت لري، په لاندې توګه بیانېږي:

د جبل الطارق بندر: چې د جبل الطارق پر ابنا هم یادېږي، د هسپانیې هېواد پورې مربوط دی. هغه ټولې بیړۍ، چې له اروپا څخه د اسیا پر لوري حرکت کوي، له دغه بندره تیرېږي، د دغه هېواد د عایداتو ۳/۱ برخه، د دغه بندر له لارې تامینېږي. همدارنګه د اروپا په لویه وچه کې د داینوب په نامه بل بندر د مقدونیه سویل ته د بوسنیا هېواد پورې تړاو لري او د مانچسټر بندر د انګلستان هېواد پورې تړلی دی؛ یاد بندرونه د یادو هېوادونو لپاره د عایداتو شپې سرچینې دي. په امریکا کې د مکسیکو خلیج د مکسیکو هېواد لپاره د عایداتو د پام وړ سرچینه ده، چې سویلي امریکا له شمالي امریکا سره نښلوي. د زهوردن بندر چې په ارجنټاین هېواد پورې تړلی دی او همدارنګه په مرکزي امریکا کې د پانامي کانال د یادونې

ور دی. باید ووايو، هغه ټولې بېرې، چې له ختيځه لويديځ او له لويديځه ختيځ لوري ته حرکت کوي، له همدغه بندر څخه تيرېږي او ياد هېواد ته د پام وړ عايد گڼي.

نړيوال اقتصادي تړونونه:

د نړۍ له ترټولو مهمو اقتصادي تړونونو څخه يو هم د نړۍ صنعتي هېوادونه دي. د نړۍ صنعتي هېوادونه له هغو هېوادونو څخه عبارت دي، چې د توليداتو او صنعت د کچې له پلوه، د ودې او پرمختگ وروستيو پوړونو ته رسېدلي وي. زياتره صنعتي هېوادونه د ډيموکراسۍ سيستم لرونکي دي او له يو بل سره پيچلي اقتصادي او سياسي تړونونه لري. دغه تړونونه د دوی ترمنځ د تلپاتې سولې لپاره لاره اواره کړې او د دوی د اقتصادي ودې لپاره زمينې برابرې دي. د ۱۹۵۰ لسيزې په سر کې، د صنعتي هېوادونو په اقتصاد کې د خدمتونو د وړاندې کولو څانگه ورځ تر بلې وده کړې ده.

صنعتي هېوادونه د نړۍ ډېره برخه په غيږ کې نيسي، د امريکا متحده ايالات، د اروپا د اتحاديې غړي هېوادونه، جاپان، کاناډا او استراليا د نړۍ لوی صنعتي هېوادونه گڼل کېږي. د نړۍ صنعتي هېوادونه ۸G دي، چې د نړۍ ۶۵ سلنه اقتصاد په خپل واک کې لري. دغه هېوادونه له کاناډا، امريکا، جرمني، فرانسه، انگلستان، ايټاليا، جاپان او د روسيې له فدراتيف څخه عبارت دي. هغه څه چې د دغې ټولنې په کړنلاره کې ترې يادونه شوې، ټول پرې عمل کوي.

د دغو هېوادونو مشران په کال کې يو ځلې سره راټولېږي او په خپلو منځو کې د همغږيو د رامنځ ته کولو او لويو پرېکړو په تړاو خبرې اترې کوي. په هغو شرايطو او حالاتو کې، چې اړينه وبلل شي، دغه ناسته په کال کې څو ځله هم جوړېږي.

که د دغې ټولنې تاريخ ته يوه کتنه وکړو، لېدل کېږي چې په ۱۹۷۰ لسيزه کې، چې کله امريکا د نفتو له ناوړين سره مخ شوه، په هغه کال کې امريکا له لويديځو هېوادونو او جاپان سره يوه ناسته جوړه کړه، چې په هغه کې د علاقې وړ موضوعاتو په تړاو خبرې اترې وشوې. په ۱۹۷۲ کال کې فرانسې د لويديځو شپږو سترو صنعتي هېوادونو مشران راوبلل، چې په پايله کې د شپږ ډلې په نامه يوه ټولنه رامنځ ته شوه. ورپسې په ۱۹۷۶ مېلادي کال کې په هغې ناسته کې چې د کاناډا په مرکز اوتاوا کې جوړه شوې وه، کاناډا هم د دغې ټولنې غړيتوب ترلاسه کړ او دغه ډله يې د اوه په نامه ونوموله. د شوروي اتحاد تر ړنگېدو وروسته، دغه هېواد هم له دغې ټولنې سره يوځای شو، چې بيا د ۸G په نامه ونومول شوه او تر اوسه پورې فعاليت لري.

د دغې ټولنې په ناستو کې د اروپا د ټولنې له خوا دوه مقامه گډون کوي. د اروپايي ټولنې رييس د اتو ډلو په سياسي خبرو اترو کې گډون نه کوي.

د امريکا د سياسي او پوځي ځواک په پام کې نيولو سره، دغه هېواد په ياده ډله کې د سر غړي په توگه انگېرل کېده، که څه هم دغه موقعيت د اتو ډلو په موازينو او مناسباتو کې په رسمي توگه نه دی اعلان شوی.

د اتو ډلو بنسټيزه موخه د اقتصاد د نړيوالتوب په اړه له سياست څخه عبارت ده. همدارنگه په وروستيو کلونو کې دغه ډله د ځينو ناروغيو لکه د ايډز پر وړاندې د مبارزې لپاره هم يو لړ پلانونه طرحه او تطبيق کړي. همدا راز د بيوزلو هېوادونو له پرمختيا او ودې سره د مرستې لپاره او د نړۍ د پورونو د راکمولو په موخه هم خپلې طرحې وړاندې کړي دي.

د نفتو د صادرونکو هېوادونو سازمان (اوپک): وينزويلا لومړی هېواد و، چې په ۱۳۳۹ کال کې له ايران، عراق، کویت او سعودي عربستان سره د اړيکو په پاللو او د دغه وړاندېز په وړاندې کولو سره، چې دوی بايد له يو بل سره د نظر تبادلې ولري او د نژدې او دوستانه اړيکو او په خپلو منځو کې د يووالي د رامنځته کولو لپاره، نوي لارې ولټوي، د نفتو د صادرونکو هېوادونو د سازمان (اوپک) د رامنځ ته کولو په لاره کې يې گامونه واخيستل.

د ۱۹۶۰ کال په سپتمبر کې د عراق دولت، ايران، کویت، سعودي عربستان او وينزويلا هېوادونه د يوې ناستې لپاره بغداد ته راوبلل، څو د متبوعو هېوادونو له خوا د اومو توليد شويو موادو د بېې د راټيټولو په تړاو خبرې اترې وکړي، د دغو خبرو اترو په پايله کې د غړو هېوادونو پر نفتو د ناظرو سياستونو د يو کولو او همغږۍ په موخه، اوپک (opic) سازمان رامنځ ته شو. ايران، عراق، کویت، سعودي عربستان او وينزويلا د دغه سازمان له لومړنيو غړو څخه وو. دغه سازمان د ۱۹۶۰-۱۹۷۰ و (۱۹۶۲) کلونو په بهير کې جوړ شو، او په ۱۹۶۹ کې الجزاير او په ۱۹۷۱ کې نايجريا هېوادونه هم ورسره يو ځای شول. د اوپک يوولس اوسني غړي، د نړۍ نژدې ۳۰٪ سلنه نفت توليدوي او د نړۍ درېيمې برخې يعنې ۶۵٪ نفتي زېرمې په خپل واک کې لري.

د دغه سازمان بنسټيزه موخه، لکه څرنگه چې په اساسنامه کې يې هم بيان شوي، په لاندې توگه ده: د غړو هېوادونو د نفتو په تړاو د سياستونو همغږي کول او يو کول؛ د غړو هېوادونو د فردي او ټوليزې گټې د تامين لپاره د ښو لارو تضمينول، د مضر او نارينو نباتاتو د له منځه وړلو په موخه، په نړيوالو بازارونو کې د نفتو د بېې د ثبات د تضمينولو

لپاره د کرنلارو طرحه؛ د نفتو تولیدونکو هېوادونو ته ځانگړې پاملرنه او له هغوی څخه ملاتړ او د تولیدونکو هېوادونو لپاره د ثابتو عوایدو د برابرولو اړتیا ته ځانگړې پاملرنه. په داسې حال کې چې د اوپک سازمان د زیاترو غړو هېوادونو رسمي ژبه عربي ده، خو د دغه سازمان رسمي ژبه انګلیسي ټاکل شوې ده. باید ووايو چې د دغو هېوادونو له جملې څخه د اوو یې رسمي ژبه عربي او یوازې د یوه، چې نایجریا ده، انګلیسي ده. په اوپک کې د غړیتوب حق په کال کې پنځه میلیون ډالره دی او یوازې د نفتو صادرونکي هېوادونه کولی شي، د دغه سازمان غړیتوب ترلاسه کړي.

د شانګهای همکاریو د هېوادونو سازمان Organization Woperation Shanghai:

دا د هېوادونو تر منځ یو سازمان دی، چې د امنیتي غیرجانبه همکاریو په موخه په ۲۰۰۱ کال کې د روسیې، قزاقستان، چین، ازبکستان او تاجکستان دولتونو له خوا تشکیل شو؛ د شانګهای د همکاریو سازمان په حقیقت کې د شانګهای د سازمان نوی ترکیب (۵) دی، چې په ۱۹۹۴ کال کې رامنځ ته شوی وو، خو نوم یې د ازبکستان تر غړیتوب وروسته د شانګهای د همکاریو پر سازمان بدل شو.

د اصلي غړو ترڅنګ په ۲۰۰۴ کال کې لومړی مغلستان او یو کال وروسته، ایران، افغانستان، پاکستان او هند د ناظرو غړو په توګه له دغه سازمان سره یو ځای شول. په سیمه کې د دغه سازمان رول د رامنځ ته کېدو راهیسې مخ پر زیاتېدو دی. دغه سازمان د شمالي اتلانتیک یا ناټو سازمان پر خلاف لا یوه څو اړخیزه معاهده نه ګڼل کېږي. د شانګهای د همکاریو سازمان د ایوپولیتیک او منځنۍ اسیا په سیمه کې له سترو مطرحو ځواکونو څخه تشکیل شوي. د دغه سازمان د رامنځ ته کېدو لومړۍ موخه، د چین او پخواني شوروي اتحاد د پولې نا پوځي کول وو.

د ۵ شانګهای ډله، د ۱۹۹۶ کال د اپریل په ۲۶ مه په سرحدي سیمو کې د پوځي باور د ژورتیا په موخه د قزاقستان، چین، قرغیزستان، روسیه او تاجکستان د هماغه مهال مشرانو له خوا د یو تړون په لاسلیکولو سره رامنځ ته شوه. دغه هېوادونه د ۱۹۹۷ کال د اپریل په ۲۴ مه د مسکو په سرحدي سیمو کې د پوځي ځواکونو د راکمولو په موخه د بیا لپاره یو تړون لاسلیک کړل.

د دغې ډلې ناسته په ۲۰۰۱ کال کې د چین په شانګهای ښار کې جوړه شوه، په دې ناسته کې، لومړی د ازبکستان هېواد د نوي غړي په توګه ومنل شو، چې په عملي توګه د دغه ډلې نوم پر ۶ شانګهای باندې بدل شو.

د دغه سازمان بله سرمشريزه په ۲۰۰۲ کال کې د روسيې په سنت پترزبورگ ښار کې جوړه شوه، چې په هغې کې غړو هېوادونو د سازمان د موخو، جوړښت او همکاريو په اساسنامه باندې خبرې اترې وکړې. تر دغه تړونليک وروسته د یاد سازمان موجودیت د نړيوالو حقوقو له پلوه په عملي توګه رسمیت پیدا کړ.

د شانګهای هېوادونو د سازمان موخې:

د امنیتي مسئلو په تړاو همکاري: په منځنۍ اسیا کې امنیتي مسئلې په ځانګړې توګه د تروریزم او فرد پالنې پورې منحصر د بيلتون غوښتونکو خوځښتونو له منځه وړل، په ټوليزه توګه د دغه سازمان له اصلي موخو څخه ګڼل کېږي. د شانګهای سازمان د تروریزم پر وړاندې سیمه ییز جوړښت، په ۲۰۰۴ کال کې د ازبکستان په تاشکند کې د یاد سازمان په غونډه کې چمتو او تصویب شو. دغې سازمان په ۲۰۰۶ کال کې اعلان وکړ، چې د سیمه ییز تړون له مخې د غړو هېوادونو د پولو په اوږدو کې به د نښه یي توکو د قاچاق پر وړاندې مبارزه وکړي.

اقتصادي همکاري: د دغه سازمان د غړو هېوادونو د اقتصادي همکاريو د تړونليک چوکاټ، د لومړي ځل لپاره د یاد سازمان د ۲۰۰۳ کال د سپتمبر د ۲ نېټې په ناسته کې چمتو او لاسلیک شو. په دغه ناسته کې د چین هېواد ولسمشر وړاندېز وکړ، چې د سوداګریزې ازادې سیمې د رامنځ ته کېدو په موخه باید د سازمان له خوا یو اوږد مهاله پلان جوړ شي. نوموړي په دې وړاندېز کې، د غړو هېوادونو ترمنځ د سوداګرۍ د کچې د زیاتوالي لپاره د څو لنډمهالو همکاريو د چوکاټ د جوړېدو خبره هم کړې وه. تر دغه وړاندېز یو کال وروسته د ۲۰۰۴ کال د سپتمبر په ۲۳ مه، د غړو هېوادونو ترمنځ د سوداګرۍ د کچې د زیاتوالي په موخه د سلو مشخصو برنامو درلودونکی یو تړون لاسلیک شو.

د شانګهای د همکاريو سازمان ناظر غړي هېوادونه هم، نه یوازې د نړۍ ستر اقتصادي، پوځي او فضايي ځواک له ځانه سره لري، بلکې په نړۍ کې د انرژۍ ستر تولیدونکي او مصرفوونکي هېوادونه هم ګڼل کېږي. د دغه سازمان د اصلي او ناظرو غړو هېوادونو مساحت، له ۲۵ میلیونه کیلومتره مربع څخه زیات دی، یعنې د ځمکې د کرې د وچې سطحې یو پرڅلورمه برخه په برکې نیسي.

د ایکو د اقتصادي همکاريو سازمان: د ایکو د اقتصادي همکاريو سازمان تاریخچه ۱۹۵۰ لسیزې ته راګرځي. په ۱۹۵۵ کې د بغداد تړون، چې لاسلیکونکو یې د ترکیې، پاکستان، ایران، عراق، امریکا او انگلستان هېوادونه و، رامنځ ته شو.

د دغه تړون بنسټيزه موخه په منځني ختيځ کې د پخواني شوروي اتحاد له احتمالي پرمختگونو څخه مخنيوی وه.

درې کاله وروسته عراق له شوروي اتحاد څخه د پلويتوب له امله، له دغه سازمان څخه ووت. تر دې وروسته دغه تړون د سينټو cento د مرکزي تړون د سازمان تر نامه لاندې خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړ. سنټو په ټوليزه توگه پوځي موخې تعقيبولې؛ نو ځکه درې اصلي غړي يې يعنې: ايران، پاکستان او ترکيې د پرمختيا د سيمه ييزو همکاريو تر نامه لاندې يوه نوې ټولنه رامنځ ته کړه. دغه تړون په داسې حال کې رامنځ ته شو، چې د نړۍ د بېلابېلو سيمو د سولې او امن د ټينگښت په موخه، د سيمه ييزو سازمانونو جوړول، ځانگړی اهميت درلود. د ۱۹۶۴ کال د مارچ په ۲۲ مه (۳ د وري ۱۳۴۳) په ملگرو ملتونو پورې تړلي د پرمختيا او سوداگرۍ کنفرانس تر جوړېدو او د مخ پر ودوه هېوادونو د پرمختيا او ودانولو د لسيزې په نامه د ۱۹۶۰ کال د لسيزې تر ټاکلو وروسته، د صنايعو او سوداگرۍ د يووالي او ودې په برخه کې سيمه ييزې همکارۍ چټکې شوې. د اقتصادي همکاريو د سازمان ټوليزه موخه، سيمه ييزه رغونه، د سوداگريو ازادول، د سوداگريزو تړونونو له لارې سوداگرۍ، د گډو اقتصادي پروژو پلي کول، د دريو غړو هېوادونو ترمنځ د ارتباطي لارو (ځمکنی، هوايي او سمندري) ښه والی او گډه پانگونه په ځانگړې توگه د ترانسپورټ په برخه کې وه.

د ۱۹۸۰ کال په نيمايي کې د سيمه ييز عمران د همکاريو سازمان، د اقتصادي همکاريو سازمان) نوم بېرته ژوندی او خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړ؛ ايوکو په ۱۹۹۰ کال کې د اسلام اباد تر کنفرانس وروسته، د بيا لپاره ژوندی او په ۱۹۹۲ (د ۱۳۷۰ د غويي ۲۷ او ۲۸مه) په تهران کې د ايوکو تر سرمشريزې غونډې وروسته د سيمې اوه نور هېوادونه لکه افغانستان، آذربايجان، قزاقستان، ترکمنستان، تاجکستان، قرغيزستان او ازبکستان، چې مخکې د ۱۳۷۰ د غويي په ۱۶ او ۱۷ د ترکيې د انگرې په کنفرانس کې د غړيتوب لپاره غوښتنې تصويب شوي وې، د ايوکو غړي شول. په دې توگه د ايوکو د غړو هېوادونو شمېر ۱۰ ته زيات شو، چې له ۳۰۰ ميليونو زياتې سکې په غېږ کې نيسي.

د ايوکو جغرافيايي سياسي اهميت: د ايوکو د غړو هېوادونو ځانگړي موقعيت او تاريخي يووالی له پخوا د غړو هېوادونو د مشرانو او د نړيوالو رياستونو د مديرانو د پاملرنې وړ وه. د ايران، پاکستان او ترکيې او په وروستيو کې د ماورالنهر او د خزر سمندرگي د ختيځو هېوادونو او همدارنگه د شرم سمندرگي د لويديځ د نويو خپلواک شويو هېوادونو يووالی

یو تاریخي واقعیت دی، چې په هېڅ ډول ترې سترگې نه شي پټیدای. له بلې خوا د تیرو اویاوو کلونو په بهیر کې د پخواني شوروي اتحاد له خوا رامنځ شوي مصنوعي خنډونه نه دي توانېدلي، چې د هغه په بالقوه ارزښت او اهمیت او د سیمې او نړۍ پر اقتصاد باندې په اغیزو کې کموالی راولي. د ایکو زیاتره غړي هېوادونه، د ورېښمو د تاریخي او څو زره کلنې لارې په اوږدو کې واقع دي. له همدې امله، دوی کولی شي، داسې یوه لاره او لوری رامنځ ته کړي، چې په نړۍ کې د سوداگریزو مبادلاتو لپاره، تر هغه بله ستراتیژیکه لاره او با ارزښته لوری و نه موندل شي.

د ایکو جوړښت: د ایران د دولت په وړاندېز او له دریو، ایران، ترکیې او پاکستان هېوادونو د بهرنیو چارو له وزیرانو څخه جوړ د ایکو د ۱۳۶۳ کال د غوايي د ۷ او ۹ نېټې د ناستو په هوکړه، چې په تهران کې جوړې شوې وې، یوه پریکړه لیک په تصویب ورسیده، چې لاندې ټکي یې په بر کې نیول:

۱- د سیمه ییز عمران سازمان، چې د ایران تر اسلامي انقلاب مخکې فعال و، د اقتصادي همکاريو د سازمان په نامه بېرته په کار پیل وکړ.

۲- عالي شورا د سازمان د پلانونو او سیاستونو د ټاکلو عالی مرجع په توګه پېژندل کېږي. د دغې شورا غړي د غړو هېوادونو له بهرنیو چارو وزیرانو څخه ټاکل کېږي او په کال کې یو او اکثره دوه ځلې ناستې کوي. تر عالي شورا وروسته، د غړو هېوادونو د پلان او کورنیو چارو وزارتونو له مرستیالانو څخه جوړ د پلان جوړونې شورا ده، چې دنده یې د ایکو عالي شورا ته د وړاندېز په موخه، د ایکو د پلانونو او سیاستونو تدوین او طرحه ده.

۳- د ایکو د تشکيلاتي هرم په چوکاټ کې څلور کمیټې شتون لري، چې د ایکو فعالیتونو طرحه، چمتو او لارښوونه کوي. دغه څلور کمیټې عبارت دي له:

الف: د اقتصادي او بنسټیزو همکاريو کمیټه.

ب: د ټکنالوژيو او صنعتي همکاريو کمیټه.

ج: د علمي او ښوونیزو همکاريو کمیټه.

د: د کرنیزو همکاريو کمیټه. د طبیعت له اقتضا سره سم نور فعالیتونه، د کمیټو په کوچنیو څانګو کې تنظیمېږي.

په پای کې سازمان تشکيلات، شوراى پلان جوړونې کمیټې اود عمومي منشي په ګډون د اوو نورو لکه د ضایعو، سوداګرۍ، ټرانسپورټ، د نفتو او ورېښمو اطلاعاتو او د فني همکاريو له کمیټو څخه جوړ دی.

د شپږم څپرکي لنډيز (د نړۍ اقتصادي جغرافيه)

د نړۍ د اقتصادي جغرافيه په برخه کې، لومړۍ بايد د نړۍ د هېوادونو جغرافيايي، ټولنيز او سياسي موقعيتونو ته پاملرنه وشي، خو موږ دغه ټولې موضوعگانې، د وخت د کمښت له امله، نه شوکولی په خپل درسي پروگرام کې تنظيم کړو. يوازې د نړۍ د سوداگريزو بندرونو په تړاو، لنډ معلومات وړاندې کوو.

په نننۍ نړۍ کې ځمکنی او سمندري سوداگريز بندرونه د هېوادونو د اقتصاد په وده کې تر ټولو زيات ارزښت لري. دغه بندرونه په هره لويه وچه کې شتون لري، خو په اسيا کې يې شمېر زيات دي، موږ کولی شو، په لنډه توگه ترې يادونه وکړو:

د پاکستان د کراچۍ سوداگريز بندر، په هندوستان کې د بمبېي سوداگريز بندر، په اندونيزيا کې د سوماترا سوداگريز بندر، په تایلنډ کې د بنکاک سوداگريز بندر، د لاوس سوداگريز بندر، په فلپين کې د مانيلا سوداگريز بندر او په ايران کې د بندر عباس سوداگريز بندر. دغه بندرونه کولی شي، د وارداتو او صادراتو له پلوه هره ورځ د يادو هېوادونو په عايداتو کې زياته اندازه خالص عايد ورزيات کړي.

د نړۍ د اقتصادي جغرافيه په دويمه برخه کې، کولی شو، د هغو اقتصادي تړونونو د کړنو له بڼې څخه يادونه وکړو، چې د نړۍ په بېلابېلو سيمو کې رامنځ ته شوي دي. بايد ووايو، چې تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته، د هېوادونو ترمنځ د يووالي د ودې او گډو موخو ته د رسېدو په موخه د نړۍ په بېلابېلو برخو کې يو زيات شمېر اقتصادي او پوځي تړونونه رامنځ ته شول. موږ دلته يوازې له هغو تړونونو څخه يادونه کوو، چې اقتصادي اړخونه او د نړۍ د اقتصاد په هسته کې کره ونډه لري. له دغو تړونونو څخه کولی شو، په لاندې توگه يادونه وکړو: د اتو سترو صنعتي هېوادونو ډله، چې د يوې گډې موخې، يعنې د اقتصاد نړيوالتوب پر بنسټ او د درېيمې نړۍ له هېوادونو سره د مرستې دپار سره راټول شوي او د دغه تړون بنسټ يې ايښي دی.

همدارنگه بل اقتصادي تړون د اوپک سازمان دی، چې د نفتو د صادرونکو هېوادونو سازمان بلل کيږي.

دغه سازمان په نړۍ کې د نفتو د ناورين تر رامنځ ته کېدو وروسته د نړۍ د نفتو د څو توليدونکو هېوادونو د يووالي په پايله کې رامنځ ته شو، چې گډه موخه يې غړو هېوادونو ته د زياتو عوايدو ترلاسه کول او په نړۍ کې د نفتو د بېبې ثابت ساتل وو. په همدې ترتيب نور تړونونه لکه د شانگهای د همکاريو سازمان هم د څو هېوادونو

ترمنځ د گډې موخې پر بنسټ جوړ شوی، خو د اقتصادي مسئلو ترڅنګ، د سیمې امنیتي موضوعګانې د خپلو نظرونو په قالب کې وارزوي. خو بنسټیزه موخه یې د غړو هېوادونو په اقتصادي وضعیت کې د ښه والي او پرمختیا رامنځ ته کول او همدارنګه د غړو هېوادونو ترمنځ د یوې پرانیستې سوداګریزې ساحې ازادول وو.

همدا راز بل اقتصادي تړون د ایکو په نامه د څو هېوادونو له خوا، د گډو موخو له مخې رامنځته شو. د ایکو سازمان مهم گډ هدفونه، د غړو هېوادونو د اقتصاد وده او په سیمه کې د نورو گډو ستراتیژیکو موخو تعقیبول دي. همدا راز د دغه سازمان په موخو کې د منځنۍ اسیا په سیمه کې د پخواني شوروي اتحاد له احتمالي پرمختګونو څخه مخنیوی هم شامل و.

د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱. د نړۍ د اقتصادي جغرافۍ په اړه لنډ معلومات وړاندې کړئ؟
۲. سوداگريز بندرونه د يو هېواد په اقتصادي وده کې څه مرسته کولی شي، خپل معلومات بيان کړئ؟
۳. د هغو سوداگريزو بندرونو نومونه واخلي، چې د اسيا په لويه وچه کې موقعيت لري؟
۴. د هغو سوداگريزو بندرونو نومونه واخلي، چې د اروپا په لويه وچه کې واقع دي؟
۵. په نړۍ کې اقتصادي تړونونه د کومې ساحې لپاره رامنځ ته شوي، خپل معلومات وليکنئ؟
۶. اته ډله کوم هېوادونه دي او د کومو موخو لرونکي دي؟
۷. د opec سازمان په لنډه توگه تشریح کړئ؟
۸. د شانگهای هېوادونو د همکاريو سازمان د کومو موخو لپاره رامنځ ته شوی؟
۹. د ايکو اقتصادي سازمان په اړه خپل معلومات وليکنئ؟

سرچینې او اخیستنې

- معلومات هاي مستند انترنتي در مورد جغرافيه اقتصادي افغانستان و جهان
- سالانه احصائيوې سال ۱۳۸۷
- جغرافيه عمومي افغانستان: پوهاند محب الله رحمتي ۱۹۹۹
- معاون ارگان نشراتي وزارت معارف شماره اول دور دوم
- معاون ارگان نشراتي وزارت معارف شماره سون دور دوم ۱۳۸۷
- گزارشات مستند از وزارت تجارت و صنايع افغانستان

د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام

د پوهنې وزارت د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت دښوونیز نصاب د انکشاف ریاست د ټولنې دعیني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلینو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې یې تخنیکي او مسلکي رشتې درلودې او لري یې، په لومړي سر کې یې تصمیم ونيو، چې په ښوونیزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بیاکتنه وکړي او ورپسې بیا د شاگردانو او محصلینو د درسي کتابونو د تالیف لپاره مبادرت او کوشښ وکړي. د خدای (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په میرانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تالیف شول تر څو په وړیا ډول د شاگردانو او محصلینو په واک او اختیار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنیکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصینو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صمیمانه هیله کېږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تالیف او تدوین شوي دي. د مسلکي، تخنیکي او علمي مطالبو او مفاهیمو د څرنگوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخوکې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلینو څخه هیله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هیواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونیسي او د کتابونو په ساتنه کې کوشښ او زیار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلینو د گټې وړ وگرځي.

پته: دپوهنې وزارت - د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت د تعلیمي نصاب د انکشاف ریاست - د کتابونو د تالیف او د درسي ممدو موادو د برابرولو عمومي مدیریت.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**